

**Vytauto Didžiojo Universiteto
išėivijos studijų centras**

Metai	1940 m. gruodis	Tipas	rankraštis
		Inv.numeris	F.1 Ap.1-1

Autorius

Pavadinimas Prezidento A.Smetonos atsiminimai "Tremtinio dalia
nuo Mozūrų ežerų ligi Šveicarijos".
Mašinraštis. Originalas ir kopijos. 71 lapas.

7. Francesco Lalla

1

Nuo Mozuru Ezeru ligi Sveicarijos.

I. Jagerhohe.

1. Apylinkes ganta, ukis, idomybes, kurortes, kaip mintame.

Gyvename augstame Sventaicio (vokiskai-Schwenzait) paczeryje, kur prasideda vise eile vadinamu Mozuru ezeru, didesniu ir mazesniu, einanciu pietu linkui. Ju vardai lietuviskai tebeskamba. Pats didysis vadinasi Spurdingis. Mozuru Ezerai, tarp kalviu ir sleniu, yra dalis Galindu zemes, galutinai Vokieciu Ordino uzkeriautos tryliktame simtenetyje. Ganta cia irimena kalvota, ezeringa ir smelinga Zarasu ar Utenos krasta. Zvirgzdas ir smelys - bulbiu zeme! Bet cia ne tik bulbes sodinamos, o ir visoki javai, isskyrus kviecius, sejami - zieminiai ir vasariai, Laukai apstingai tresiami dirbtiniais ir gyvuliniais melslais, padera vidutiniskai. Bet kana ar ukio pajamos siuo sunkiu metu atsveria islaidas. Mazu ukiu kaip ir nematyti. Vis dvarai ir dvarai po kelis simtus ir daugiau hektaru, su muriniais trobesiais, bet mazomis sodybomis, siek-tiek medziais apaugintomis. Tverkinai, taciau be sielos, be dziaugsmo ukiai! Visa idirbta, visur siekiama naudes, o jaukos ir grozio nejunti. Saltas, protingas apskaiciavimas kyso is visu sonu! Stipru, tvirta, bet nuobodu. Planingas valios darbas, palieminais ir isakymais cia vise nugaleta! Niekur tuscios vietos, Belos ir pelkes, sliugsancios tarp kalvu, taip apdorotos, kad geromis apievomis pavirtusios. O keliai lygus, ismeksfel-tuoti, kaip stals. Niekur duobiu, niekur pravezu. Automobiliai, dviraciai ir vezimai, ~~apilskai~~ ^{arvilais} traukiami, riedete rieda. Tokiais keliais, daliki medziais apsodintais, bepigu ir pestiems vaikscioti.

Kaip minejome, cia vyrauja didysis Ukis. Yra ir trobelninku, rusiskai tariant, turinciu po du, po viena ir po maziau hektaru. Jie

kur ne kur isiterpe dveru laukuose. Visuose Prusuose, o kaip veliau teko matyti, ir visoje Vokioje, po Didziojo Karo isdygta ir uzaugta daugybes keistu kaimu ir kaimeliu, vienodo, labai nuobodaus tipo. su muriniais nameliais, raudonais stogais. Kas cia? Tai, sako, valstybes sumanymu isteigtos Didziojo Karo dalyviu kolonijos. Tam tikromis slygomis buvusieji karai isigija nuosavybes po namu su mazu zemes sklypeliu, o darbo gauna dvare arba mie ste, jei kolonija ikurta arti jo. Labai didele tokia raudone kolonija baltais taskais yra netoli Karaliauciaus. Tarytum koks musmirynas! Jo inemai tai lyg ir glebae adscripti, zemei pajungti žmones, laisvi ir nelaisvi. Turi pastoge, tarnauja didziam ukini ar miestui, nebeprivalo bastytis be rytojaus, bet pasitraukti kitur nera kaip.

Grizkime Sventajcio apylinken, arčiau i ezero pakrante, Kaip vise aplinkui atrodo? /Visa pabeste rupestingos rankos. Takai ir takeliai sutvarkyti, pestiems vaikscioti, dviračiais ir automobiliais vaziuoti. Ir tvarkyti, rodos nera sunku: zeme sausa, zvyringa ir smelinga. Kai kur atsisakoma darzais ir pusynais zeldinami plotai. Matyti, isitikinta, jog geriau miskas, negu bergzdas laukas turėti. Antre vertus, cia isikures grazus kurortas, vasarviete, kur miesteliai, daugiausia valdininkai, atvyksta ilsetis. /Va ir maudykles itaisytos, netrakata ir prietaisu vandens sportui, lentu vandeniu sokti ir valciu. Ezeras zuvingas, tai ir zukle duoda pajamu, ir gyvas: daugybe zuvedru, baru, anciu ir garniu. Bent viena karta per savaitę pravaziuoja per eile ezeru (sako, apie sinta kilometru) ir garlaivis. Jais naudojasi kurortininkai ir ekskursantai. Nevienas ir musu vargo draugu yra plaukes pasizvalgyti, kas darosi toliu. Galima ir valteliomis pasisandzius nusilrti vienon salon, medziais spaugusiom. Tai arti apie dvieju valandu laiko. Toje saloje yra kulturingas grovo Lamsdorfo ukis, kur gauni atsigeri pusetinos kavos su pyragaliais. Neviena karta yra joje buve Valusiai. Jie pasakojo, kaip tas ukis atrodo, kokie dvare

darbininkai suvargę, pasakojo apie idomų Galindų žemės muziejų, grovę
Lamsdorfo istsigta, apie Sventąją Perkūno Giria su sintamėciais, o gal ir
tuktentamėciais azuolais. Toje girioje, tame parke, esa uzdėti parasai,
kur galima ir kur negalima vaikscioti ar landzioti. Lamsdorfu gimines
esama didzių senoves tradiciju ir gantos gerbeju. Toks buvo ir Lietuvos
bajoras, Siesiku senis Daugėla, laikęs pagarboje tariama Perkūno aukura,
buvusi jo rumuose (ant ezero kranto), ir sena, visokiu nedziu priaugusi
parke. Kai Žemes Ukio ministerije, paskeiciusi ji nisku, nusavino ir
puse iskirto, senio sirdis neislaikė ir jis staiga mire.

Sventaičio paezeryje, Angerburgo linkui, ant augsto kalno
yra daili itaisyti Didziajame Kare zuvusiems kapai, muro ir akmens
tvora aptverti. / Jie labai paprasti, taciau didingai rustus. Prie
kiekvieno kapo zuvusiojo kario pavarde ir laipsnis paszymetas. Bent puse
kariu lietuviskomis pavardomis. Daugiausiai Prusu lietuvininkai...
Parasais sprupinti ir rusu armijos zuvusieji kariai, tik ne visu ju buvo
zinomos pavardes, taigi nurodyta tik kurios dalies buvo. Reikia atsimiti
jog Didziojo Kare metu yra buve lemiamieji vokieciu su rusiais musiai ties
Mozuru Ezerais. Rusu armijos didzioji dalis buvo sudaryta is mobilizuotu
Pabaltijo krastu. Vadinas, tose kautynese zuvo nemaža ir lietuviu. Kapai
rankomi dažnai tu, kuriems tenka buti sioje apylinkoje. Jie vokieciams lyg
ir kokia sventove. Nebentmenu kur ten padetas toks parasas: Mes zuvome,
kad jus gyventute. Tyla, ramu, jauku, bet liudna ir griaudu, ten apsila-
kius!

Nors vasaros metas, taciau nedaug tenstyti sveciu Jagerhofes
(Sventaičio) kurorte. Arti puses kambariu (isviso gal apie sintas) stovi
tusciau. Tik sventadieniais priveziuoja dviračiais, vezimais ir automobiliais
(kariskiai), daugiausia is Angerburgo miesto sveciu. Dažnai atsilanko
Jaunimo (Hitlerjugend) ir Arbeitsdienste žmoniu (jaunos merginos ir
starys). Tuomet visur lankytoju pilnas; daugiausia ezero pakrante.

Bet jokio triuksmo, jokio klegesio negirdėti. Ordning vor allen Dingen ir ekskursijoje. Drausmė ir isakymas - visur tarsi justai ir matyti: darbe, žaisme ir poilsyje. Organizuota tauta! Kas salia ju gyvenas taip nesusetvarkys, tas jiems tuos uzleisti savo vieta padangeje!

Kurortas labai gerai ir patogiai itaisytas. Centrais sildymas, kiekviename kambaryje praustuves su silta ir saltu vandeniu. Pasuki krans, ir turi katro nori! Kas du kambariu turi po patogia vonia, su "patogumais". Kad taip Palangoje butu! Tame didziane dviejų sparnu ru - se yra didele sale pasisedeti, laikrasciams pasiskaityti ir susirinkti. Is jos grazus reginys ezeran ir kas toliau uz jo matyti. O matyti kito ezero pradzia, salos ir sodybos, protarpiais medziais apaugusios. Yra balkonu ir kaikur riksteliu mabliuotu koridoriuose. Gera cia butu ilsetis, jei rupestiai galvos nekamuotu! Netrukata ne uolaus aptarnavimo. Tam kelios merginos samdines. Portier bavarietis, siek tiek palieges, snekus Didzioje Karo dalyvis. Buves kazkaip patekes Rusijon, atsidures dargi Sibire prie kokiu dirbtuviu. Jis nemini rusu geru zodziu. Jie baisiai jam ikyreje, nes labai nekulturingi. Kurorto svečiai labai renus, kalba nebalsiai ir vaikscioja be bildesio. Kad taip butu Palangoje!

Kurorto restoranas ir valgykla toliau, bet taip pat ant ezero kranto. I ji einama pusynu kelios minutes (atstumas koks pusantro simtu metru) Kai lija, tai truputi nepatogu esti. Ka valgome? Ka duoda. Pasirinkimo nera. Visa kortelemis. Ryta gauname kavos, is mieziu, su kane kokiu priedu, laseli issukto pieno (be riebalu), siokis tokia bulkele, kruopela sviesto, truputi duonos, marmelado, kartais riekele (ploneane uz sunies liezuvi) siokios tokios desros, kartais surio (irgi mazyti stukeli), o cukraus viena karneli (pupos didumo), perskelta per puse. Ir taip kasryt. Tai nustatyta, vienodas patiekales. Kai anksti, tai ir to uztenka. Pietus 12½-13½, mesos jautienos (labai kietos) ar versienos skutelis, su ruda padazu, prie jos kiek bulbiu ar duonos (pasirinkdmai),

sriuba visokia, liesi, labai skysta, nemusiska. Trečias valgis - saldu, kartais gardu, dažniausiai be skonio. Bent tris kartus esti zvis, cia pat is ezero pagauta, arba juros zvis, sudyta, arba ungurys (negardus), arba sena silke. Visa kita, sriuba ir saldusis trečiasis, kaip visuomet. Pavalges dar noretum valgyti, tik ne be to, o kito ko, pav., kaip Lietuvoje kad valgome. Vakarine 18 $\frac{1}{2}$ -19 $\frac{1}{2}$. Pradedama sriuba tokia pat, kokios gauname pietu. Ir visa labai panasu i pietu, o kartais ir pusryciu patiekala, ypaciai kada duodama kakaos. Tokia svente atsitinka viena karta savaiteje. Taip bevalgant visams sumazejo svorio, nors niekas nesirgo. Tiesa, vieniems kitiems musu kartais pilvas sunegaluodavo, bet, atsargiau valgant, vel pasitaisydavo. Juk tai Kriegezeit, juk tai valgio korteliu metas, taupymas, kad atsargu uztektu ilgesniam laikui. Kaip patys valgo, taip ir mus valgydina. Mazieji vaikai geriau gauna, vienam rodo duodama tikro, neissukto, pieno diena i ligi vieno litro, ir kitokiu dalyku kokiu suaugusieji negauna.

Tai sitaip maz-daug mitome ir nerugojome, nes visiems taip buvo - Palyginti, nebrangiai atseidavo musu gyvenimas: kambarys ir islaikymas penkios ir puse markiu dienai; be to, dar tarnams kiek primoketi ir uz vonia atsilyginti, kai naudojasi. Daugiau ner kur ir kam isleisti. Beje, baltiniu skalbinas ir ju tvarkymas sudaro atkira saskaita. Be korteliu gaudavome dar pyrageiciu nusipirkti, tai kartais naud davomes sia teise, uzsakisdavome arbatos, kurios turejome siek tiek atsiveze, gaudavome is seimininko kiek daugiau cukraus, ir ^{pasidarydavome} pasidarydavome puota. Tai paguoda musu kunai!

Musu gyvenimo dienos programa labai vienoda ir ikyri. Noretume zinoti, kas darosi Lietuvoje, bet negalime gauti ziniu. Man, dalinai ir maniesiems, pristatyta zmogus palydovas is Gestapo sekti ir prireikus tarpininkauti. Jis vaziuoja su mumis Angerburgen, kai ten turime kokiu

reikalu, kai norime nusipirkti kokių maisto, nusikirpdinti ar nusiskusdinti. As ten vaziuoju labai retai, manieji dažniau. Mano, musu, reikalams duotas automobiliukas, truputi iskleres. Bet ir tas po kiek laiko sugedo per neatsargu palydovo soferavima. Per visa musu buvima Svetaicio pakranteje keturi palydovai pasikeite. Mat mane ziureti buvo lengva, tai jiems kaip ir poilsis, kaip atostogos, palyginus su ju nuolatine pareiga. Visi jie buvo mandagus, vieni mazesnes, kiti didesnes inteligentijos, visi tarp 24 ir triju desintu metu amziaus. Su jais kalbeti maza teturejau reikalo. Kai kurie manuju pakalbindavo palydovus ir politinemis temomis, kiek jos liecia Vokios santykius su Rusija. Palydovai buvo santurus, antra menka tegalejo ir pasakyti, nes augstoji politika jiems buvo neimanoma. Uz mus, sako, kiti, kurie daugiau issano, galvoja. Taigi vienintele ziniu versme buvo radio pranesimai ir laikrasciai. Nieko apie vokieciu rusu santykius, nieko apie Lietuvos ivykius! Sausi, nuobodus karo veiksmu atpasakojimai, menka, nuobodi kronika! Kai radijo pranesimai budavo, tai visi svečiai atidziai klausydavo, kaip kunigo pamokelo. Rimti, susidoroje veidai, pasitenkinimas, jog visa eina kaip Fuhrerio numatyta. O mums Lietuvos kas is to? Ar mes, budami cia vieni tarp svetimuju, galime sumatyti savo Tevynes ateiti? Visi cionai, kariskiai ir civiliai, mums kaip tolimi, Lietuvos likimas jiems taip nerupi, kad tarp abeju rodosi tokia bedugne, kad mes ju kraste, kaip pabegeliiai, jokios uzojeautos neturime. Jie jauciasi toki galingi, kad visa aplinka, visas pasaulis jiems tik skirtas. Jie Herrenvolk, o kiti Sklavenvolk. Siame skaiciuje ir mes lietuviai. Kokia cia uzojeauta gali buti tiems, kurie yra minderwertig, kurie neturi vokines kulturos. Nera ir negali buti bendros kalbos, veigu ji butu ir leista. Toks jausmas pagauna, pasizvalgius aplinkui ir susitikus akis i aki su ta aplinka, kurioje tanka mums gyventi. Gal taip tikrai ir nera, gal taip tik didzioje nelaimėje rodosi, bet siaip

ar taip mažojo ir didžiojo aspektai i tauta ir i zmogaus verte yra begalo skirtingi. Salta, nejauku tokioje aplinkoje buti, kur kitokia dvasia dvelkia. Karas! Nebera zmonijos idealu, yra tik galingos tautos idealas, -tautos, siekancios valdyti zemes rutuli, ar bent jos didzia dali. Ir mums rodesi, jog tie vokieciai, kurie dabar gyvena kurorte, ir tie, kurie cia vienu ar kitu tikslu, viena ar kita proga, atsilanko, skersai i mus ziuri ir mano, kam cia mes gaisiname ju salies maista, taip taupiai isangs - to nustatyta tvarka vartojama. Gal perdedame taip vienasaliskai reflektuodami, kaip isgasdintos, isvargintos butybes. Gal tie vokieciai, kuriems taip labai sekese visus savo priesus ligsiol triuskinti, yra savin patenkinti ir isdidus, vaizuodamiesi esa neiveikiami. O gal jiems isakyta vengti siokiu ar tokiu kalbu su manim? kas tai zino.

2. Susirupinimas savuoju krastu ir savia. Pulkininkas Valusis.

← Ir nes, antra vertus, laikomes savo burelio, sedame restorane greta staliukas prie staliuko ir, pavalge, sedame kur ant suolo pusynelyje ar paezereje ir kalbame vis tas pacias kalbas apie savo ir apie Lietuvos likima. Agi yra kuo susisieloti. Visi palikome Teyneje savo artimuosius, gimines ir pazistamuosius, palikome tenai visus savo turtus, judamuosius ir nejudamuosius. Visas musu valstybes aparatas didziausiam pavojuje. Viena kita diena jis gali buti suardytas, sunaikintas, valdininaki ismetyti, isblaskyti, kalejiman susodinti, o kiti nuzudyti. Visa zusta... Ir ka mano zmones, palike Teyneje, apie mus?.. Nieko gero. Gal but smarkiai mus teisia, kad, visa palike Dievo valiai, mes pabegę, gelbedami savo namens laisve ir gyvybe, - teisia ypatingai tuos, kurie stovejome prie pat valstybes vairo ir didziausio pavojaus metu paleidome ji is ranku, kitiems atidaveme, o patys pasisalinome uz savo Teynes ribu. Juk visuomene nezinojo ligi paskutines valandos, kas darosi valdzios virsuje. Jei artejo pavojus, tai kodėl nebuvo laiku ispeta salis, kad pasirusus ji sutiktu. Juk reta kas tegalejo zinoti apie ta drama, kuria gyveno

vyrtausybe, paskutinis dienomis pries bolseviku invazija, svarstydamas klausima buti ar nebuti, priesintis ar nesipriesinti uzpuolikams. Neklydo me, taip mastydami. Kaip paskum netrukus teko patirti, visuomene labiausiai kaltino Prezidenta, kad toji katastrofa umai uzklupo Lietuva, nes ji negalejo suvokti, jog prezidento palikimas savo salyje, kai vyriausybe ir karine vadovybe pasisake nenaudanga esa prisintis, butu dar pasunkines taotos likima ir labiau pazeides jos garbe. Bet visuomene nezinojo prezidento nuomones ir tu motyvu, kurie pateisino jo isvykyma svetimon salin.

Nemazi buvo ir asmeniniai musu susirupinimai. Tik as su savo seima spejome pasiinti kiek daugiau lesu, svetimos valiutos ir drabuziu. Musteikiai, gen, ir pulk., perejo siena kaip buve, kariniais drabuziais apsilvilke, ir po viena, rodos eile baltiniu. P.P. Musteikienes, katra, savaja dukrele vedinos, perbrido Sirvintos upeli, palikusios savo lagaminus Kybartuose. Lagaminuose buvo baltiniu, svarku, apsiaustu, bazu, sidabro (sauktai, peiliai, sakutes) ir kitokiu mazmoziu seu ir vaikams. Beje, pulk. Musteikio dukreles buvo lagamine 6.000 sidabriniau litu, kuriuos ji rinkusi vise amzeli. Taigi p.p. Musteikiu buvo didelis susirupinimas gauti savo bagaza is Kybartu. Musu palydovas nuosirdziai stengesi patarnauti, isjudino pasienio vokiecius valdininkus, taiciau nieko ta pestanga nepadėjo. Musu pasienb valdininkai, gal but, bolseviku ibaidyti, neisidave tu daiktu persiusti. Taigi, Musteikiai vargo ir tebevargsta dusplikiai. Vokioje tik kortelemis gaunamas apsilvilkinas, bet ir korteliu gavus reikia tureti pinigų.

Apie viena musu keliones bendra pravartu skyrium keli zodziai pasakyti, apie plk. Valusi. Dar Eitkunuose ir Karaliauciuje mums tebesant, skriejo apie ji gandu, kad pakeliui is Lietuvos kazin kur pasimires. Vieni, labiausiai gimines ir pazistantieji, labai jo galbjesi, o kiti, ypatingai komunistiskai nusiteikusieji, dziaugesi ir tyciojesi.

Paskum buvo tatau mus zinoma ir is isdykusios, subolsevicejusios
Lietuviu spaudos. Kas dave pagrindo tokiems gandams? Buvo sitaip:
Plk. Valasis buvo Kaune gydytojo Gusevo operuotas guri, pakakli, ir
gulejo ligonineje. Uz triju dienu po operacijos isimane keltis ir
vaziuoti su musu seima, nes jam, kaip mano zentui, buvo vengu palikti
tarp bolseviku. Gusevas nenorejo leisti, nes dar zaizdos nebuvo apgyjusios.
Pries laika isleisti is ligonines plk.-o gyvybei grese pavojus: galejo
is venos paplusti kraujas. Pulkininkas vis delto ryzosi. Kiti, reikia
manyti, spejo, kad kelioneje sukris ir gaus gala. Tokia uzuojaute,
rodos, ir bus sudariusi minetiems gandams pamata. Ir ~~tikrai~~ gaila buvo
plk. Valasio. Visa kelia jis neka tegalejo kalbeti, panertes ir i sone
pakrypes galva laike, ar kur sededamas ar kur eidamas. Ir mes bijojome,
kad kas blogo jam neatsitikt. Karaliauciuje, paskum Angerburge reike
kreiptis i gydytojus. Jie irgi stebejosi, kaip zaizdoms dar neapgyjus,
galima buvo leisti kelionen. Apziureje, isnarste is begijanciu zaizdu
silus, jie stebejosi, kad taip gerai buvusi padaryta operacija. Po
dviu ar triju savaiciu visa buvo tvarkoje. Tik eile randu pakakleje
bezyneje. Ilgainiui, bebunt Jagerhoheje ir jie sumanejo, kaip ir
isnyko. Vadinasi, ir Lietuvoje buta geru chirurgu. Daja, bolsevikiams
atpludus ir jiems angsta residare. Paskum (rodos i lietas sabaiga)
teko girdeti, jog gydytojas Gusevas jau atsidures Prusose. Ka jis
velkis-nezinis. Vokieciai turbut nebes ivertinti jo buklus ir duos
kur naudingai pasireiksti jo profesijai. O gal ir Lietuvos gris, jeigu
ji atsikratys bolseviku jungo? Daok Dieve...

Tuq turbut turite?

3. Dr. Greefė atvažiavęs pas a-
tikoją liudnų naujienų apie
Lietuvą.

Pradžioje liepos atvažiavo Dr. Greffe. Buvo įdomu, ar neišgirsime kokių naujienų iš Lietuvos, gerų ir negerų. Jis, kaip pasienio viršininkas ir Tilžės policijos direktorius, be abejoj turėjo daugiausia žinoti. Firmučiausia jis pasakė, jog stebėtina maža lietuvių pėpėfėjo Vokios sieną. Gen. Skučas, Vidaus Reikalų Ministeris, ir Saugumo Departamento direktorius Povylaitis mūsų policijos, ar antrą dieną, bolševikų kariuomenei įsibrovus Lietuvon, buvę suimti ties siena Žygeičiuose, kur juodu Min.Pira. Merkio buvo nusiųsti po priežiūrą dviejų policistų. Povylaitis mėginęs pereiti sieną, tačiau buvęs sugautas. Gen.Skučas gerai laikėsis, o direktorius Povylaitis pražilęs, visai bejėgis, klišedąs, kaip ir protą praradęs. Suimti buvęs duotas įsakymas dar mūsų valdžios, pasirašytas min.pira. /jo parasma buvęs "unleserlich"/, Vidaus Reikalų Vicemin.Giedraišio ir Teisingumo Ministro Tamošiūčio. Šitokią žinią išgirdę, buvome kaip per galvą smogti. Ir Dr. Greefe, matyti, buvo pasipiktinęs ir su panieka tarė: "Savo ministrą išduoti! Kam ir už ką?" Toliau jis pasakojo baisių dalykų. Antrojo gen. štabo skyriaus viršininkas, pik. Dulksnys, buvęs nuvežtas drauge su kitais keliolika mūsų karininkų Minskan ir ten jie visi buvę sušaudyti. Šiaip jau itakingieji mūsų žmonės, labiausiai valdininkai, esą gaudomi, kalėjiman sodinami, kiti tiesiog kur nežinia išvežami. Pasakojo ir apie naujai sudarytą vyriausybę, kurion įeinąs gen. Vitkauskas, Galvanauskas, o kiti jos nariai esą žinomi bolševikai. Beje, Voldemaras parvažiavęs Lietuvon, kai jau raudonoji armija buvusi paplūdusi po visą kraštą. Vokios pasienio valdininkai šitknuose jį išpėję, kad Lietuvoje gali būti jam pavojinga. Voldemaras atsakęs, jog, viena, nesą jam kur užsienyje dėtis, ten neturis ko veikti, antra, jis nieko blogo bolševikams nepadarys, tai ir bolševikai jam nieko blogo nedarysią. Vis dėlto jo, kaip paskum teko patirti, apsirakta.

Jis buvęs suimtas ir kana kur padėtas. Mėginau D-rą Greefę kalbinti, ar netrukus Vokija, apsidorojus su Prancūzija, neatsigręš prieš Sovietų Rusiją. Ta tema jis tačiau vengė kalbėti. Žadėjo netrukus atvažiuoti vėl ir pranešti, kada ir kur mums teks kraustyti iš Jägerhohe. Šiaip jis buvo mandagus, bet šaltas, tik džiaugėsi, jog prancūzai taip veikiai nugalėti. Beje, jis pranešė, kad vienas kitas, man žinomas žmogus, atbėgęs Prūsijos, kad ir mano svainis, Panevėžio burmistras, T. Chodakauskas, su šeima neseniai pervažiavęs sieną ir dabar gyvenęs pas lietuvių ūkininką Kretingalėje, Klaipėdos Krašte. P.P. Musteikiai pasidejavo neturį iš ko gyventi, tai ar nebūtų galima gauti kokio darbo. Dr.Greefe pažadėjo apie tai pagalvoti. Kitą kartą atvažiavęs, rasit galėsiąs tuo reikalu pasisakyti. Dieną pabuvęs, išvažiavo savo tarnybos reikalais.

4. A t v y k s t a C h o d a k a u s k a i. L a n k o s i
Ž u r n a l i s t a s A n c e v i č i u s. A t v y k s t a
p. T a b e l i e n ė s u d u k t e r i m. J o s p r a n e-
š i m a s. K a v e i k i a I g a l. M i n. Š k i r p a
B e r l y n e.

Vieną dieną šit ir Chodakauskas su žmona ir posūniu atvažiavo savo automobiliu į Jägerhohe. Buvę duota jam mažoka benzino, bet greitai važiuojęs, tai šiaip taip užtekę. Jis mums papasakojo iš pasienio daugiau naujienų. Visos jos liūdnos: vieni suimti Lietuvoje ir sėdi kalėjime, kiti kana kur išnykę. Ir pats slapčia, pamokėjęs kelis šimtus litų pasienio žmonėms, naktį šiaip taip persiritęs per sieną su mašina. Abipus sienos kalbama esą, jog netrukus busią vokiečių bolševikai vejami iš Lietuvos. Taigi jis tikisės per rugiapjūtę namon sugrižti. Taip manęs ir gen. Plekavičius, kurs su šeima pabėgęs iš savo ūkio ir dabar gyvenęs Klaipėdoje pas lietuvių aptiekorių Mažoną. Chodakausko optimizmas nudžiugino ir paguodė mūsų širdis. Žinai, sakau, Tada, būtų labai gerai, jei

galėtume grįžti savo kraštan rudenį bulbių kesti. Bet kas šin ar galésime. Dabar Angerburgen prireikus važiuodavome T.Chodakausko mašina. Benzino palydovas mums išgaudavo. Savo judriu būdu burmistras gaivindavo mūsų lindną špą.

Vieną dieną atvyksta Šventaičio paežerin iš Berlyno p. Ancevičius, Lietuvos žinių korespondentas. Nustebome, kad jam buvo leista čia atvykti. Paskum sužinojome, tos kelionės leidimą jam išrūpinęs Iž.Min. Škirpa. Ko čia Ancevičiui prireikė? Kelionės tikslas - pasimatyti su manim. Nors manų palydovas leido pasimatytį, aš tačiau nesutikau matytis. Juk man Dero Greefės buvo sakyta, kad aš pašalinių žmonių nepriimčiau. Antra vertus, korespondentai kartais papasakoja ar parašo ko nesti girdėjęs iš tų, su kuriais kalbasi. Taigi, atsarga gėdos nedaro. Be to, aš nežinojau, ko p. Ancevičius norėjo sužinoti iš manų. Pasi-kalbėjęs su palydovu, grįžo Berlynan, nepasimatęs su manimi. Iš viso stengiaus neprasilenkti su ta riba, kuri man buvo Greefės nurodyta, kad paskum nesusilaukčiau gal ir nepagrįstų priekaištų. Esu, rodos, internutas, tik aprėžta laisve naudojuos.

Netrukus susilaukėme dviejų viešnių: p. Tubelienė su dukterim iš Berlyno, kur patekusi iš kranto, iš pajūrio betoli Karaliaučiaus. Ji visai legaliai, dar nevaržoma, su pasu, išvažiavusi iš Lietuvos po ke-lių dienų bolševikams triukšmingai Kauną užėmus. Ji turėjo daugiau su-gaudžiusi žinių, tikrų ir netikrų, kas darosi Lietuvoje ir jos pasie-nyje su Prūsais, kaip drąsiai veikiąs mūsų įgal. min. Škirpa Berlyne. Jis nenustojęs gero špo, gerai sugyvenąs su nacionalsocialistais, ne-pasiduodąs bolševikams, reikalaujantiems užleisti Lietuvos Atstovybės butą; ketinąs daryti naują Lietuvos vyriausybę ir jau žmonių jai ieš-kąs ir numatąs. Vokiečiai, jo manymu, tikrai vysią bolševikus iš Lietu-vos. Kai ta rimtoji valanda ateisianti, tai jis kreipsiąs į mane,

kaip į Prezidentą, kad paskirčiau ministrą pirmininką. Jis galėtų tas pareigas prisimti. Vokiečių konfliktas su bolševikais galis atsitikti netikėtai, veikiai. Taigi, kai tik jo pradžia būtų, tai lėktuvu iš Berlyno būtų man pristatytas aktas min. pirmininkui skirti ir aš jį galėčiau pasirašyti. Tai esąs rimtas sumanymas, kuriam nepriešingi ir nacionalsocialistų žmonės. Apie tai jis norėjęs man pranešti per p. Ancevičių bet gal ir gerai, kad aš jo nepriėmęs, nes reikią tą sumanymą kol kas laikyti paslapyje, nes galis jis tuojau ir neįvykti. Visą tą sumanymą cum grano salis. Man rodėsi, nors visa vokiečiai daro blitz-schnell, tačiau santykyje su Lietuva jie, ketindami kokį žygį daryti, vis dėlto, be ministro Škirpos, pakalbintų ir kitus, svario turinčius, žmones. Iš jų ligšiolinio elgesio nematyti tokio Lietuvos naudai užsimojimo. Bet tiek to... Man šiuo atžvilgiu patiko p. Škirpa, kad geruoju nepasidavė Sovietų Rusijos smurtui, nukreiptam į Lietuvos Atstovybės būlą, kad jūda dirba Lietuvos atstymui, kad ieško realaus kelio jai vaduoti iš žiaurios vergovės. Tik viena man liko nesuprantama, kodėl jis per Ancevičių ir per Tubellenę kalbina mane, o nesisiekė tiesiog į mane.

5. Garbėnų stovykla pabėgėliams.

Kaip jie gyvena ir kuo sielojasi.

Iš girdų, gandų ir tikrų žinių susidarėme vaizdą, kas darosi Lietuvoje. Be to, gaudavome pasiskaityti ir lietuviškų laikraščių, GPU cenzuruojamų. Greitu spartumu eina Lietuvos valstybės aparato griovimas. Bolševikai, rusai ir lietuviai, tapę viešpačiais, verčia visą mūsų krašto tvarką augštin kojomis: žudo inteligentiją, plėšia ūkininkus, sistemingai naikina šokią ir tokią nuosavybę, žodžiu sakant, ruošia pajungti Lietuvą matuškai Rusijai, per spaudą skelbdami tačiau, jog gyventojai nekantriai laukia, kada jie matysią tą laimę, patekę komuniz-

mo rėjun. Jau ir pabėgėlių iš Lietuvos ėmė rasti daugiau. Iš jų sužino-
noma, kaip buvę migdomi mūsų vyriausybės, tikinančios, jog Lietuvai nie-
ko pikta neatsitiks, susilaukusiai naujo režimo. Ypačiai, pabėgėlių
pasakojimais, žmonės skundžiasi Galvanasku, Vitkausku ir Krėve Mickevi-
čium, kad šie, sutikdami būti komunistinės vyriausybės nariais, juos nura-
minę, padėję bolševikams įsigalėti ir tuo būdu suvedžioję, suklaidinę vi-
suomenę. Girdi, ne taip baisūs bolševikai, jei plačiai žinomieji žmonės
su jais randa galima bendrai dirbti. Atbėgėlių prisirinko Prūsiose tiek,
kad prireikė jiems steigti stovykla Angerapo apylinkėje, Gleisgarbėnuose
Gavone patirti, jog toje stovykloje atsidūrę iš pažįstamų M. Kėsas, Dir-
meikis su Raila, Lietuvos žido redaktorai, Valiukėnas, gen. Plekavičius
su šeima, Adamavičius su Čiuoseriu /saugos valdininkai/, Misiurevičius,
kurs padėjo man pereiti sieną. Buvo girdėti stovykloje lenkų, rusų ir
ukrainų pavardės. Misiurevičius, pasienio apsaugos valdininkas Sirasas
ir kiti iš ten kreipėsi į mane pašalpos. Visiems po truputį nusiūdinau
kiek markių. Mat stovyklon ėjo daugiausia žmonės, kurie maža teburėjo,
arba visai neturėjo, nė lėšų nė dangos. O iš kurgi jų turėti, kai teko
skubotai, slapčia, kartais dargi artimiesiems nežinant, pėsties tarp
pavojų sprukti per sieną, gelbėjant savo gyvybę, palikus turtus Tėvynėje.
Portier, malonus bavarietis, pranešė Dr. Greefe atvažiavusį Jäger-
hobn. Jau užsisakęs kambari ir ketinas subūti čia ar dvi dieni. Visi
susidomėję laukėme. Jis mūsų sugėdžiausias viršininkas, taigi mums pasak-
ys, ar dar ilgai mums teks čia gyventi, pasakys, kur mes galėsime ar
turėsime toliau kraustyti. O gal iš jo sužinosime apie Lietuvą, sužino-
sime, ar vokiečiai ketina stumti iš Lietuvos bolševikus. Laukėme, lau-
kėme Greefės, bet jis neatvažiavo, nė sakytu laiku, nė vėliau. Visai p-
spėliojose, kas per priežastis, kad neatvažiavo. Gal dar vokiečių po-

litika neapsisprendė mūsų klausimu?.. Kaip laikosi lietuvių stovykla Garbėnuose? Per palydovą buvo gautas leidimas ją aplankyti. Chodakauskų automobiliu išvyko ten mano sūnus, p. Chodakauskienė ir su sūnumi /jis šoferavo/ ir dar vienas kas /nebeatsimenu/. Sugrižę pasakojo, ką ten regėję bei girdėję. Lietuvių pabėgėlių esą tik trečdalis, kiti Lietuvos lenkai, rusai ir ukrainai. Stovykla - Arbeitsdiensto buklas: dideli barakai, lovų nėra, visi turi gulėti ant čiužinių, šiltais prikimstų, bent po keliolika žmonių viename kambaryje, mišrai vyrai su moterimis. Patys turi vandens atsinešti, kai reikia kas mazgoti ar nusiprausti ar apskalbt. Patogumų, žinoma, jokių. Kur juos dabar suvaikysi. Gen.Plekavičius, rodydamas į savo ir savo šeimos guolį, išsižodęs: Žiūrėkite, kaip generolui tenka gyventi! Valgydinimas taip sau: gyvybė galima palaikyti. Kas turi kiek pinigų, tai gali nusipikrti šio to daugiau pavalgyti, ar, primokėjęs valgyklai, gauti sotesnio valgio. Tačiau nedėjuoja dėl to pabėgėliai. Daugiausia vargina juos nežinomoji ateitis. Ar galės grįžti Lietuvon? Jei ne, tai iš ko gyvens, nes jokių lėšų neturi. Ar gaus darbo? Kaip bus rudenį ir žiemą, šalčiams užėjus? Retas kuris teturi šiltesnės dangos. Visi beveik ištruko iš Lietuvos vasariškai apsidengę. Kuo vilki, tai visa, o pinigai - tik tiek litų, kurių vertė vis mažėja, kurie tik pašienyje bekeičiami markėmis. Nematytas, nelauktas vargas! Visi dejuoja. Ypačiai valdininkai kaltina vyriausybę, kad taip staiga davusis užklupti bolševikams neišpėjusi valdininkų. Dabar šie suimami netikėtai, kankinami ir kalėjiman kišami, o kurie galėjo išbėgti, ypačiai saugos ir policijos žmonės, kuriems, kaip tvarkos laikytojams daugiausia pavojaus iš komunistų ir žydų, atsidūrę su savo šeimomis didžiausiame skurdą. Ypač teko daug karšių žodžių Vid.Min. ir Saugos Departamento Direk. adresu. Daug tiesos tuose siananavisuose: vyriausybė turėjo ir galėjo geriau parngti valstybės aparatą ir visuomenę prieš Sovietų Sąjungos invaziją.

Bet čia ne vieta apie tai kalbėti plačiau. Kodėl ir kaip atsitiko, kas atsitiko, - ateityje paaiškės. Tačiau buvo, ypač jaunųjų tarpe, žmonių stovykloje, kurie ne taip skundėsi savo blogu likimu, kiek aiškino susidariusią padėtį ir spyrėsi, nenorėjo pasiduoti ištikusios nelaimės sudarytam upfui, kiek guodėsi tuo, kad Lietuva vėl atsikels, kad ir nuvarginta. Klausėmės tokių pranešimų ir bejėgiai buvome ką padėti mūsų tautiečiams, likimo išmestiems iš Tėvynės. Juk ir mūsų likimas, kurie čia turime gerą pastogę ir geriau mintame, mūsų ateitis, pasibaigus mūsų turimoms lėšoms, yra tamsi, nežinoma. Gal ir mums teks kur, pristigus išteklių, atsidurti kur stovykloje, svetimųjų malonei ir nemalonei. Ką mes čia padėsime? Patys esame nelaisvi, neturime teisės be leidimo nežinomo žengti, nė kokios pagalbos kitiems organizuoti. O yra stovykloje žmonių, kurie mus kaltina, kad neiname jiems pagalbon. Sunki buitimi rūpinamoju reikalu nedirštame kreiptis nė į mūsų Berlyno atstovybę, nė į Amerikos lietuvius. Tatsai mums dabar nėra leista. Jei Igal.Min. škirpa ir kiti mūsų Atstovybės žmonės tyli ir mūsų nekalbina, tai, gal būt, ir jie suvaržyti, ir jie bejėgiai, nusiminę, parblokšti. Nieko nežinome, nes ir apie save jie nieko nepraneša. Tokia gėdynė, kokios nebuvo toką gyventi nė ano Didžiojo karo metu.

6. Susisiekusioje, apeliuojame geran ir blogan. Pūhlerio kalba įvaro pesimizmo. Nepasiduodame. Kaip versimės ir gyvenime. Kaip žydai Babilonijos nelaisvėje.

Taip gerai užspeiti, taip suspausti, kad nė pajudėti negalime. Ar ilgai taip truks? O gal netrukus karo viesulas pasisuks į rytus, kai Prancūzai jau parblokšti žemėn, kai anglai bėpaliko kaip ir vieni. Juk rašydavo vokiečiai, kad anglai kariausią ligi paskutinio prancūzo kareivio. Prancūzų kariuomenės nebėra. Nejaugi Anglija dar turės drąsos

vienu spyriuotis galingai Vokiai? Taip juto mūsų splinka, vokiečiai, taip ir mūsų kolonija Šventaičio paežeryje. Žiūrėk, vienas mūsųjų matę netoliese plentu aibes vokiečių karinių gurguolių slenkant pietų-rytų linkui, kitas girdėjęs, jog Lietuvos pasienyje apščiai padaugėję vokiečių kariuomenės. Šit ir pas mus. Jägerhohe, daugiau absilanko karininkų, keliaujančių irgi rytų linkui, O ir Angerburgo garnizonas sustiprintas, čia pat sparčiai eina atsargos pėstininkų ir kavaleristų apmokymas. Skraido daugiau aeroplanų, apščiau ir dažniau trata kukkosvaidžių. Ar visa tatau nerodo, kad jau nebetoli laikas, kada vokiečiai susidurs su bolševikais. O mums to ir tereikia. Duos vokiečių reichsweh-ras per šoną raudonajai armijai, tai ir subyrės kaip bematant. Tada grįšime Lietuvon! Ta pasienyje. Nemori žmogus pasiduoti tikimui ir tamsai. Taip jaunikliai svajojo ir drąsinosi. Bet dažniausiai esti "Der Wunsch ist Vater des Gedankens". Va atėjo ir laukiamoji vasarinė Hitlerio kalba. Visi suspito ties radijo aparatais. Jägerhohe kurorte yra sienoje įtaisyta kiekviename kambaryje po vieną. Klausome ištampę ausis, sekame kiekvieną Führerio žodį, smarkesnę ar lėtesnę. Prieina prie Vokios santykių su Sovietų Rusija. Tai įdomiausia mums vieta, nors ir neplati. Daromes dar ausylesni... Va ir pasako labai aiškiai, tarp kitų žodžių: Vokios sienos su Sovietų Rusija, nustatytos abiejų šalių susitarimu, yra galutiniškos "endgültig". Vaikiška /"kindisch"/, pabrėžia jis, būtų manyti, kad jos bus pakeistos. Kaip perkuno trenktas dingio optimizmas! Vadinasi, visos mūsų viltys niekais nuolina, vadinasi, teks vargas vargti, kuriam nematyti galo. Nejaugi Lietuvai nebebus lemta išsivaduoti iš bauriausios, žmogėdrių verguvės? Negali būti... Maža ką pasakė Führeris. Pasakė, nes taip liepia sakyti Vokios politika. Jai šiandien būtina reikalinga Rusija. Iš jos vokiečiai gauna daug žaliavų. Bet kai nugalės anglus, ^{ir} ~~ir~~ tai dar šieset nugalės, tai atsisauks į Rytus, į Sovietų Rusiją. Reikia būti mums kantriems. Jei ne šį rudenį, tai kitą

metų pavasarį taip įvyks. Neatsilaikys Didžioji Britanija Didžiajam Vokios Reichui! Tik reikia būti kantriems. O jeigu ir nesupliektų vokiečiai britų šiemet, tai vis tiek įmanytu duoti garo ir bolševikams. O kas politikoje žodis? Čaislas, daugiau nieko. Kiek kartų yra sakęs Hitleris "endgültig", ir vis tik eigėsi prireikus priešingai. O ar kitai ir Mussolinis daro? Hitleris Mein Kampfe skelbė viena, o daro visai priešingai. Ne vieną kartą jis yra tvirtinęs, jog, kas susidėsias su bolševikais, tas žusiąs. Ir vis dėlto susidėjo ir dar nežuvo. Vienai pat sumano, o išeina kitaip. Pamatysime! Nėra ko nusiminti. Taip, kaip teko girdėti, samprotavo ne tik jaunikiškai, bet ir daugumas pabėgėlių stovykloje ir Lietuvos pasienyje. Nenori žmogus pasiduoti likimui ir ieško sau geresnės išeities, nes gyventi noras yra per didelis. Tokių minčių akivaizdoje, ir pesimistams atgydavo viltis.

Kina girdes Dr. Greefa atvažiuosiąs. Ką jis pasakys? Vargiai ką gero. Šit jau ir ^{at}raukė praeina ir vasarą pat. O lietus pilia kasdien, pūdo lauke javus, trukdo juos sulinti ir sausus parvežti klojiman. Šaltas, apsiniaukęs dangus, su žvarbiomis lijdromis su viesalais. Tokios darganos atsimuša ir mūsų ūpan. Nobeilgai šia būsiame. Kur toliau vyksime ir ką veiksime, - nežinome. Tiesa pasakius, šia ir atsibodo. Gyvename, nelyginant žvėreliai kokiam rezervate uždaryti. Kasdien tapat ir tapat. Pavalgę išvaikščiojame visus pušyno ir paežerio takus ir takelius, išsėdime tuos pat suolus, kas rūkome - prisirūkome lygi gerklei apkarstant, prisišnekame vis tapat ir apie tapat. Projektuojame be jokių realių davinų, ^{be}veikšiodami išėję ant plataus gražaus vieškelio, besidairydami po ražienas, po bulbių laukus. Laukuose jaunų žmonių maža tesutinkame. Vis seniai, kartais jau palieję. Moterų matyti kiek ir jaunų. Rodos, labai retai apgyventa apylinkė. Kaip šia skirtinga, palyginus su Lietuva! Platu, kalvuota, kulturinga ir betgi tuššia.

Šit ir pagrioviai, sodrios žolės priaugę, bet šar nenušienauti. Stinga darbininkų. Paežeryje ir gi mėgstame pasėdėti, ir pasilsėti, žvalgydamies į toli per vandenį. Lūdnos mintys mūsų tačiau nepalieka.

Giliai susimąstome. Esame išsitrūkę iš savo gimtojo krašto, vengdami pavojaus savo gyvybei, norėdami, gyvi išlikti, būti naudingi savo tautai ir patys dar pasidžiaugti savo Tėvynės laisve, kuri juk turi grįžti. O dabar va, kaip tie žydai Babilonijos nelaisvėje, paupiais suspiesti, begiedoję raudos giesmę, sėdime ir mes šionai ežero pakrantėje, minėdami laimingas dienas, išgyventas savo atkurtoje Tėvynėje. Kokia brangi ji mums vaizdavosi savo ežerais, Nemunu ir Nerimi, kalvomis ir slėniais, žaliojančiais miškais, siubūjančiais derlingų laukų javais! Dabar juos niokoja ginkluotų klajoklių gaujos, vergia mūsų jaunimą, vyrus ir moteris, kalina ir žudo mūsų geriausius žmonės. Kurie išsinėinę svečion šalin, tie betgi neturime teisės šukterėti pasauliui, viešai ir balsiai, kaip bėgėdiškai sulaužė savo žodį Maskvos barbarai valdovai ir smurtu, kaip nakties galžudos, iš pasalų užpuolė mūsų Tėvynę. Tačiau pasaulis abejingas būtų mūsų teisybės šauksmui. Jis bendrauja, derasi ir dar draugauja su tais barbarais. Tai kas jis pats tas pasaulis? O mūsų kamuojamas kraštas tikrai tikisi, jog mes, istrūkę iš galžudų rankų, ieškome ir rasime svetur galios jam išvaduoti. Gal but, bet ne taip veikia. Tai juk ne toks paprastas razbainikų užpuolimas, kada jie, išprašė naktigulto trobon, šeiminingus suriša, padus jiems svilina, kad pasakytų, kur jų lobis padėtas, ir kada piemenėliui ar kuriai žmogystei pasiseka pasprukčius pranešti kaimynams, kas atsitiko, tai kaimynai puola gelbėti ir ginti kas dar gyva likę, kas nesudeginta. Tautos santykiyje su tauta kitai. Esi kaimyno užpultas ir surištas, tai kitas kaimynas, ne tik neima tavęs gelbėti, bet dar burną tau užkemša, kad

negalėtum šukterėti karo pagalbos. Taip liepią jiems daryti realieji krašto reikalai!

7. P o s v a j o n i ū r e a l y b ė.

Taip pasidejuodami ir pasiskųdami vieni kitiems nepamirštame savo buities, geriau pasakius, nebuties. Nebeilgai čia drauge bebūsime. Kuo gyvensime, kuomet versimės? Reikia dairytis darbo. Bet kur ir kokio? Čia pat Vokioje, ar kitame kuriame krašte? Ar mums Vokioje duos to darbo ir ar padės jo surasti? Kitas kuris kraštas kana ar įsileis mus? Kita vertus, kokį darbą galėtume dirbti? Naumenų ar proto? Kitam ir amžius hebe jau numė. Tik jsunieji šen ar ten galėtų pritilpti. Vyresnio amžiaus žmonės sunku, tiesiog neįmanoma, gauti kokia apmokama pareiga. Apie kitus kraštus nėra ko daug svajoti. Blogais, sunkiais, kero metais visur durys uždidaro. Daugumai teks arba palikti Vokioje, arba, turint ar sugriebus kiek dolarų keliuonai, vykti, plaukti Amerikon į savo tautiečius lietuvius. Bet tai svajonės, retam kam galinti virsti realybė. Šit plk. Mufstėikio šeima turi giminių Amerikoje, tik dabar sunku, beveik neįmanoma tie giminės pasiekti. Jei būtų įmanoma, tai keliautų į juos. Plk. Žukaitis, mano adjutantas, tylus karininkas, geriausias žmogus, vaikadoja pasmėlęs, maža ir tevalgo, serga savo krašto ilgesiu. Apie Ameriką jis ir girdėti nenori. Jei ir turėčiau pinigų, sako, tenai nevažiuočiau. Jei vokiečiai leistų, tai apsigyvenčiau Suvalkų Trikampyje pas koki ūkininką. Mielu noru jam bernačiau, nežalp trunkyčiau po svetimus kraštus. Jei neleis, tai čia pat ar kur arti Lietuvos stosiu žemės dirbti kuriame ūkyje. Kaip iš sen. Musteikio laiškelio, man jau Šveicarijoje esant raayto, sutinojau, plk. Žukaitis tikrai apsigyvenęs arti Šventaičio ežero pas vieną ūkininką. Chadakauskai su savo sūnumi tikėjosi kur miedže ar kaimie pritilpti. Ir gi yra žinių, kad motina su sūnumi įsitaisę nelengvomis sąlygomis dirbti Danzigo priemiestyje. Tėvas, kai jau apie penkias dešimtis metų turis, ligšio

dar be darbo tebesąs. Gen Musteikis man rašė, gavęs darbo Suvalkų mieste. Gaunąs 200 markių mėnesiui. Jo brolis plk. stojęs dirbti vienoje krautu vėje už 120 markių mėnesiui. P.J. Tubelienė svyravo, palikti Vokioje ar vykti Pietų ar Šiaurės Amerikon. Pasviro Šiaurės Amerikon ir jau ten yra išplaukusi iš Lisabonos dar spalį mėn. 4 dieną. Užbėgau įvykiams priešais, šusterėjęs į šalį, nutraukęs pasakojimą sialą, pradėtą apie mūsų kurortą. Grįšime.

B. Mūsų iškąstis dėl vaikelio.

Mums, ypatingai jauniems smetonams, buvo nemaža išgąsčio. Jie pasisamdė jauną kaimo mergaitę vokietaitę, ar keturiolikos metų, savo sūnelių pusantrų metų pasaugoti, pavadžioti po pušynėlių. Sulygo po 20 markių mokėti jai už mėnesį, kad nuo 9 iki 12 valandos kasdien su tuo vaikeliu pabūtų. Labai džiaugėsi, kad tiek uždirbanti. Jos tėvai, gritelninkai, turi savo trobą ir pusę hektaro žemės. Biedni žmonės. Tėvai namie, o jos brolis kariuomenėje. Ji pasakojo, kad neseniai buvęs sugrižęs iš Reino. Visą beveik laiką tenką apsikarus buti, nes britai laidą ir laidą bombas iš lėktuvų. Sugrižus tėviškėn, kareiviui ramu ir miela ilsėtis. Tėvams esą sunku gyventi. Kai gauną visokių miesto kortelių, tai riebalų korteles kitiems parduodą. Taip, esą, gyveną daugelis trobelniukų. Taigi, ji džiaugėsi turėslanti savo uždirbtą pinigų. Su vaikeliu mokėjo apsieiti apsieiti. Tarnavo uoliai ir džiaugėsi, kad gavo atlyginimo ne 20, o 25 markių mėnesiui. Tik šit vieną dieną, pati klykdama, atsinešė kambarinį mus šaklykiantį ir mano mažąjį anską, kruvinu veideliu ir kruvinais drabužėliais. Tarėme, bus kur paleistas per lipyną beriedėdamas smarkiai ir pavojingai susižeidęs. Mes nūgigandome, ypatingai vaikelio motina, o labiausiai jaunoji auklė. Ji balsiai raudėjo ir vis teisinosi: "Ich bin nicht schuld daran!" Bijoję mat buti ėnarama ir nustoti brangi-namos pareigos. Bet kai niekas jos nepuolė, tai aprimo. Išaiškino šitaip

buvę. Judrusis vaikelis nejušiomis pritilpęs prie automobilio, stovėjusio arti kurorto prysko, paslydęs besisukinėdamas ir kaktelę prisitrinęs ir nusibružavęs jos dalį pakaušio linkmė. Nuvežus vaikelį Angerburgan į gydytoją, šis aptvarstė žaizdas, laimei, nieko pavojingo neradęs. Po kiek laiko pagijo visai, o mergaitė tarnavo rūpestingai, ligi mes buvome Jägerhühėje.

9. K a s k ą d a r v e i k i a .

Ką dar besigriaudendami veikėme? Šventadienišiais Valušiai ir jaunieji Smetonai eina Angerburgan katalikų koplytėlėn, kuri buvo italsyta vienų namų salėje. Ten, sako, susirinkdavo nuo kelių dešimtų ligi šimto žmonių tikinčiųjų. Jų tarpe ir vokiečių kareivių. Kunigas, atlaikęs mišias, pasakydavęs vokiškai trumpą pamokslėlį. Pėsti lankydavo Angerburgą ir kiti mūsų draugės žmonės, Chodakauskai ir p.p. Musteikienės.

Šioks toks reikales ir šioxia tokia pramoga. Permesdavome akisis ir Prūsų nuobodžius laikraščius, tikėdamies rasti juose kokių idomesnių žinių. Tokių betgi kaip ir nebudavo. P.p. Musteikienės ėmė uolisi mokytis vokiečių kalbos. Ypačiai rūpestingai kalė žodžius plk. Musteikis. Prisirašęs jų sąsiuvinėlių ir po pušyną vaikščioldamas, balsiai juos tvirtino, kalė atmintin. Moterys, kurios jau mokėjo vokiškai, skolinosi romanų knygas iš Angerburgo Leihbibliotekos ir skaitė. Tai buvo tik gleichgeschaltetės linkmės lektūra. Vieną kitą tomą ir aš esu skaitęs. Dar Karaliaučiuje būdamas, nusipirkau kelis Platono dialogus. Neturėdamas ko daugiau veikti, juos kelis kartus esu perskaitęs. Jie visuomet, bent man, idomus. Ar prieš pustrėčio tukstančio metų Divus Plato skelbė idejų pasauli, traukė dangų žemėn, o dangus nūkiek mus nepaartėjo. Žmonės ir tautos tebesivaduoja aistra, o ne protu. Tiesa, Platono polis dabar madoje: visa skiriama valstybei ir jos autoritetui, tik ne platoninėmis

žmoniškumo priemonėmis. Mokslo, meno ir technikos pažanga vartojama vien karui, nukariavimams. Visa valstybei! O kas žmogui? Kas asmenybei? Ne į dangų kílame, o prisiplojame į žemę. Per tiranus, galingus vadus, eisime į žmogaus vidurkį, o gal į anarkiją. Platono idejų pasaulis gal niekuomet nėra taip toli buvęs nuo realiojo pasaulio, kaip dabar, nors kitiems rodosi, kad komunizmas, kuriuo žavėjosi Platonas, yra idejų pasauliui arčiausias. Kaip blogai jis suprastas! Platono pasaulyje nėra vietos nė melui, nė apgalei, nė smurtui. Gėris ir grožis - jo idealas. Kiek tų gėrybių beliko šios dienos realizmo ribose, kur vyrauja plaktuko ir pisuoto simbolai, tos pabalsos, žmonijai grasančios!

10. Dr. Greefė vėl atvažiavo. Pašnekė-
masis apie Vokios santykius su Rusija.
Mūsų pasaulis ir mūsų likimas.

Arti ruduo. Metrus teks mūsų kėžiai kolonijai kitur kraustyti.
Kur? Nežinome. Tai pasakys Dr. Greefė. Besiflenkant į pusiau rugpjūtį
šit jis vieną vakarą atvyksta JHgerhohén. Pirma pakalbina gen. F. Musteikį.
Vokis, sako, toliau kariausianti su Anglija. Nenorėjusi sutikti su
Hitlerio taikos pasiūlymu, tai būsianti ginklų veržiama nusileisti. Vokios
santykiai su Sovietų Rusija būsiai ir toliau gerinasi. Dabar kitaip esą
negalima. Vokiai iš Rusijos esančios reikalingos žaliavos: naftos pro-
durtai, mašinoms tepalai, javai ir kiti dalykai, kurių stinganti Vokia.
Lietuva esanti griežtai ir skubotai bolševikinama. Dabar iš ten sunkiau
ir pabėgti, nes siena visa esanti jau G.P.U. priežiūroje. Taip esant, Gar-
bėnų stovykla nebebusianti reikalinga. Paklaustas, ar lietuviai atbėgė-
liai gali tikėtis darbo Vokioje, Dr. Greefė atsakęs, kad galį. Tik reikia
mokėti ir sugalėti jį dirbti. Arbeitsamtas visiems jo parūpinsiąs. Teksia
į jį kreiptis. Pakalbėjęs su gen. Musteikiu apie pusvalandį, Dr. Greefė
jam pareiškė norįs pasikalbėti su Staatsprezidentu, su mania. Generolo

pasakytas, paprašiau užėiti Greefę į mano kambarį.

Bendra kalbos mintis tokia pat, kaip ir su generolu, tik kitaip gal šakojama. Pastebėjau, jam nenalonu, kai man neturi ko gero pranešti. Gal dėl to pira Musteiki kalbino, kad mane paruoštą.

- Su Rusija, sako, mes vokiečiai neseniai esame sudarę naują sutartį, taigi mūsų santykiai su jais darosi pastovūs ir geri. Visas savo pajėgas turime įtempti kovoje su Didžiąja Britanija.

- Tai, vadinasi, sakau, Lietuvai nebėra vilties išsivaduoti iš Maskvos valdovų vergovės.

- Vokiai sunku, neįmanoma, visam žygiu kariauti dviem frontais.

- Aš esu mažos tautos žmogus, tai ir mano pažiūra politikoje vertinama kaip mažo svorio dalykas. Taip jau patyrimas rodo. Tačiau, norėčiau Tamatai tariamaisiais santykiais pasakyti savo nuomonę. Ar galiu?

- Prašau sakyti...

- Man rodo Vokiai nelengva bus įveikti Didžioji Britanija. Ar negeriau būtų buvę kokį kompromisą rasti ir, susiderinus su visais Vakarų priekais, Vokiai ginklu pasisukti į rytus, kaip va Föhrerio numatyta Wein Kampfe. Bolševikų armija didelė, bet silpna, o jų kariuomenės propagandos priemonės tokios stiprios, kokių joks kitas kraštas neturi. Be to, karas, grįsdamas Europos ukinius santykius, ardydamas visuomenės tvarką, visa kitaip versdamas iš normalių gyvenimo vėžių, sudarys tai bolševikų propagandai labai patogią dirvą. Sovietų Rusijos naudai dirba visame žemės rutulyje III internacionalo agentų tinklas. Tam reikalui Maskva nesigaili lėšų, kaip jų nesigaili ir savo ginklo galiai.

Pastebėjau, mano nuomonė nepatiko D-ruui Greefei. Jis atsakė:

- Vokia nebijo bolševizmo. Ji tvirtai susitvarkiusi, jos organizacinė galia yra tikra, visuomenė kaip reikiant susipratusi... Vokia

eina sąmoninga užsibrėžta linkme.

- Niekas, turbūt, neabejoja vokiečių mokėjimu ir sugalėjimu organizuoti ir jų pavyzdinga tvarka, - sakau. Tačiau kaip ir iš Balkanų kraštų minios, kiek tenka nugirsti, esančios palankios Sovietų Rusijai ir jos visuomeninei tvarkai. Pagaliau, Europos šiaurėje ir visur, kur Vokija yra karo žygis atsidūrusi, ilgainiui gali kilti, vargūi spaudžiant, daug nepasitenkinimo, ūkiui susmukus. Taip atsitikus, gali rasti ir gi minios simpatijų bolševizmui, kad ir kitu vardu vadinamam. Jei taip tiktų, Vokija taptų sala, kur iš aplinkos visokiais takais galėtų daug ko negero prasiskverbti /durchsickern/, kai karisujančios šalys būtų nuvargusios.

Sitokia mano pastaba, kaip galėjau skaityti iš D-ro Greefės akių, ji kiek suerzino. Mano politikos nuomonė jam nepatiko.

- Tai gi, sakau, mums abėgėliams nėra vilties grįžti laisvon savo Tėvynėn. Vadinasi, reikia dairytis darbo. Ar gali tikėtis jo gauti kurie su manim yra ir iš viso lietuviai pabėgėliai?

Tuo klausimu jis pasakė man maždaug ta pat, ką buvo sakęs gen. Musteikiui.

- Jūs dabar esate laisvi, - sakė toliau Greefė. Kur norite, ten galite apsigyventi. Vokiečiai stinga darbingų žmonių, tai nesunku bus rasti ir darbo.

- Jaunieji, sakiau, gali rasti darbo... Bet mano amžiuje, turbūt, sunku būtų... Man rūpi visų pirma tie žmonės, kurie su manim. Šit keli karininkai...

- Jiems, rasit, galima būtų stoti kariuomenėn, pasiskubino Dr. Greefe atsakyti. Vokija šiuo reikalu galėtų tarpininkauti, pav., Slovakijoje, Bulgarijoje ar Vengrijoje.

- Ką aš ir mano šeima darysime, dar nesu apsisprendęs, - kalbėjau toliau. Man rūpi tuo tarpu apsigyvenimo vieta. Tamsta sakei, kur norime, ten galime apsigyventi.

- Taip...

- Taigi, ar galėtume kol kas sustoti Karaliaučiuje?

- Rytą Prūsiose būtų iš viso nepatogu. Mat nuo čia per arti Rusija.

- Tai gal Munchene? Man ir mano šeimai truputį pažįstamas tas miestas. Be to, ten yra senas universitetas, daug meno, kultūros. Mano sūnui būtų ten galima mokytis, dirbti.... O ir man pačiam maloniau būtų kulturiniame tarpe gyventi.

- Deja, Munchenas yra mūsų partijos būklas. Taigi nepatogu... Ar nepasirinktute Tamstos Heidelbergo. Tai aš esu baigęs universitetą. Labai daug ten kultūros ir būtų ramu gyventi. Beje, niekas Tamstai nekliuva išvažiuoti Šveicarijon...

- Bet ar Šveicarija mus įsileistų?

- Vokia padėtų gauti leidimą.

- Tamsta, Daktare, žinai, kiek aš turiu dolerų ir kiek žmonių turi gyventi jų ištekliu. Vokioje budamas, rodos, galėčiau vienus metus išsiversti. O kas toliau? Mano sūnui ir plk. Valuūiui ar pasiseks kur ir prie kokio darbo pritilti, tai juk klausimas. Šveicarijoje ar kitoje kurioje Europos šalyje jie tikrai negalės gauti jokio darbo...

Norėjau pasakyti, bet susilaikiau, jog Vokia liko Lietuvai skolinti keletą dešimtis milijonų litų iš Klaipėdos krašto atsiskaitymu. Ir geriau padariau, kad neprasitariau apie tai.

- Viena yra šalis, kur galima būtų man ir mano šeimai manytis, tai ne Šveicarija, o J.A. Valstybės. Ten, kad ir nėra mano giminių, bet yra lietuvių emigrantų, kurių tarpe galėčiau šiaip taip įsitaisyti. Noro keliauti

Amerikon neturiu per senas esu tolimai kelionei. Be to, kiek teko man girdėti, ten, vieninteliu keliu važiuojant, pro Lisaboną, sunku patekti laivan. Tik turtingi žmonės jin teptenką ir žydai. Jei begyvendamas Vokioje, susilaukčiau paramos iš savo Amerikos tautiečių, tai vis dėlto likčiau Europoje.

- Vokia Tamstoms nekliudytų išvažiuoti, dar padėtų kur galėdama.

- Vadinasi, aš galiu bent raštu dabar susisiekti su Amerikos lietu-
vais.

- Žinoma, gali. Greičiausia būtų tai pasiekama per J.A.V. Atstovy-
bę Berlyne.

- O Berlyne ar būtų man leista kurį laiką pagyventi? Ten gyvendamas,
apsvarstyčiau, palikti man Vokioje ar keliauti kur kitur, kad ir Ameri-
kon.

- Berlyne, deja, nebūtų patogų Tamstai gyventi. Bet porą kokių
dienų tai galima. Berlyne pilna prisikimšę žmonių, taigi ten brangus gy-
venimas, Tamsta sakeis norėtum pigesnių sąlygų. Jei norėtum palikti il-
giau, ne porą dienų, tai tektų iš naujo tuo reikalu prašyti. Ar ne ver-
čiau Tamstoms apsigyventi kur Pietų Vokioje? Ten ramiau ir pigiau.

- O kaip dabar su mūsų pasais bus? Ar mes juos gausime atgal? O mano
žmona neturi savo paso, nesuskubo vykdama iš Lietuvos jo pasiimti. Jis
liko Kaune prezidentūros būste. Ji važiavo iš kaimo, aplenkdamą Kauną.

- Vargiai ar Jūs gausite savo pasus. Vieton jų bus Jums parūpinti
Vokioje duodami Fremdenpasai. Tokį gaus ir Tamstos žmona.

- Man nesuprantama, pasakiau, kodėl mūsų pasai neketinami mums
sražinti. Jie gauti, kada Lietuva tebebuvo laisva ir vizuoti Vokiečių
Pasiuntinybės Kaune. Ir tik dabar ji Sovietų Sąjungos smurtu užgrobtą,
vadinasi, tik de facto nebelaisva, o teisiškai niekas tos okupacijos ne-
galėjo patvirtinti. Šit ir vokiečių spaudeje esu skaitęs, jog nei

J.A.V., né Anglija nesutiko Sov. Sąjungai išduoti Baltijos Kraštų aukso atsargų, ten bankuose jų sudėtų. Be to, ir Baltijos atstovybės Anglijoje ir J.A. Valstybėse ir daug kur kitur tebepripažįstamos.

- Taip, tai taip. Bet Vokia negi gali pyktis dėl Lietuvos su Sovietų Sąjunga. Netrukus, reikia manyti, Italija irgi pripažins Sovietų Sąjungos faktą, sudarytą Pabaltijo Kraštuose. Sutiks, turbūt, su juo ir Anglija, o gal ir J.A.Valstybės.

- Taigi, o mes lietuviai dargi šukterėti negalime prieš tokį smurtą, prieš tokį neteisybę. Mes belaisviai, svetimų sąskaitų auka...

Nutrūkus kalbai apie politiką, užsiminiau apie lietuvių būklę. Paklausiau, kaip laikosi jie Suvalkų Trikampyje. Dr. Greefė atsakė, kad jie nebedejuoja esą atskirti nuo Lietuvos, priešingai, jie džiaugiasi išvengę bolševikų režimo. Tąja proga paklausiau, ar ten kas mano artimų žmonių, kaip plk. Žukaitis, negalėtų gauti mokytojo vietos lietuvių mokykloje. Atsakė, kol kas lietuviškų mokyklų nesą tenai. Nepamiršau ir Garbėnų stovyklos. Ten, sakau, yra buvusieji Lietuvos Aido redaktorai ir bendradarbiai, - Dirmeikis, Raila, Valiukėnas. Ar jiems nebūtų galima kurioje įstaigoje gauti darbo. Dr. Greefė pasižadėjo susidomėti ir jų pavardes užsirašė. Man taip pat rūpėjo Dr. Meškauskas, Saug. Departamento valdininkas. Tuo metu, girdėjau, buvęs Tilžėje ir jam buvę pavesta sekti lietuvių, žinoma, subolševikinta spauda. Meškauskas mano nūtarimu seniau gavo stipendiją, mokėsi Berlyne iš prof. Gerulio linivistikos, gavo d- ro laipsnį, tačiau nepritilpo Sv. Ministerijoje, o pasirinko vietą valdininke Vidaus Ministerijoje. Dabar Greefė sakė, Meškauskas gausiąs asistento vietą kuriame universitete. O kai dėl Dirmeikio, tai šis, jam rodėsi, savęs prieglaudą pas kokį ten pasiturintį lietuvį Berlyne. Paskus pasiūkėjo, kad Dirmeikis tebebuvo Garbėnų stovykloje.

Taip baigėsi mano pašnekėsis su D-ru Greefe. Tą pat vakarą, jau vėlai, jis dar kalbėjosi apačioje svečių salėje su gen. Musteikiu. Tai buvę kalbama apie visa ir nieko betgi naujo. Dabar jau daug abejojimų paaiškėjo, daug iliuzijų išnyko, reikia ruoštis kelionei. Uždavinys su daugybe nežinomųjų: kur važiuoti, kaip gyventi, kas veikti, iš kur toliau rasti lėšų. Vis tiek reikia jis spręsti, reikia ryžtis. Aš esu su savo gausinga šeima vistiek turiu važiuoti Berlynan. Ten vietoje, pasimačius su Ię.Min. Škirpa, su Lietuvos Atstovybės liėkanomis, bus lengviau susidaryti, kaip ir kas daryti.

II. Iš Jagerhšhės ligi Berlyno.

1. Paliekame Svėntaičio ežero

buvo P. Tubelienė su savo dukterim Maryte jau išvažiavusi Karaliaučium. Ten ji subūsianti dieną kitą. Norinti pasiteirauti J.A.V. Konsulate dėl vizos savo ketinamai kelionei. Konsulas lietuviams gerai pažįstamas, Mr. Kendall. Jis prieš kelerius metus Kaune yra atstovavęs savo kraštui. Ir jo žmona labai simpatinga moteris. Juodu nuoširdžiai atjautė Lietuvos nelaimę. Dabar stengėsi lietuviams kuo galėdami padėti.

Ar po dviejų dienų p. Tubelienėi išvažiavus, ir mes ruošėmės Berlynan. Dėjomės daiktus, skirstydami visokius maistožius. Kas važiuoja ir kas dar lieka? Važiuojame aš su žmona, mano sūnus su žmona ir vaikeliu, plk. Valušis su žmona. Lieka: mano adjutantas plk. Žukaitis, abi Musteikių šeimos ir Chodakauskai. Išgyvenome visi, kurie buvome atvykę iš Eitkunų, drauge du mėnesiu. Drauge ėia liūdėjome, kartu iliuzijomis gaivinomės, Lietuvos linkui, ilgėsiu žadinami, dairėmės kas mielą dieną. Dabar reikia skirtis. Kur mus nuėš likimas? Ar kada besusitiksi e? Ar grįšime

Lietuvon? Ir kokion Lietuvon? Mums, jau pasinešusiems vykti iš čia, negaila šventaldžio ežero, negaila nė tų svetimų žmonių, tarp kurių buvome, bet su kuriais niekas, joks santykis, mūsų nesurišo. Mes čia buvome jiems svetimas, įterptas, elementas, kenčiamas tik, atsitiktinai čia patekęs, kaip keleiviai paukščiai. Mums tik gaila nebuties draugų, bendros nelaimės susietų, paliekančių likimo valiai. Va jau 15 ar 16 dė rugpjūčio, ir mes Chodakauskų automobiliu gabensimės su savo našuliais, skryniomis ir lagamynais Angerburgo stotin. Atsisveikiname, jaudinamės, sudiev sakomės. Labai liūdna! Kas gailesnės širdies, tiems ir akys pasruvusios ašaromis. Vieni kitų prašo rašyti, atsiliepti bent kur kas būsiąs. Gal kokios paramos iš kur bus galima susilaukti, gal įmanomo darbo kur rasis. Vieni kitus drąsiname, kad Lietuva atsikels karo verpetuose. Tik tikėti, tik nenusiminti! Du ar tris kartus reikė automobiliui sukarti, kol visi buvo nugabenti geležinkelio stotin. Iš Eitkunų Karaliaučiu, iš Karaliaučiaus Jägerhohén anuokart mus lydėjo pats Dr. Greefė su dviem karininkais šiandien lydi vienas palydovas iš Gestapo, tarnaujās kariuomenėje, bet dabar civiliai apsirengęs. Iš profesijos jis liaudies mokytojas, dvidešits kelerių metų, tylus, nekariškas, taip sau geras berniokas. Jis, rodos, patenkintas savo misija. Pamatys Berlyną, kur turis paįstamų, o paakum, jei pasirinkime gyventi kurį Pietų Vokios miestą, tai palydės mus ligi tenai, pristatys vieton ir pamatys jo girdėtus, bet dar neregėtus kraštus. Valgyklos šeimininkas prašo mane pasirašyti atminčiai svečių knygoje. Pasirašau. Ją bevartydamas, pastebėjau ir vieno kokio Japonų atstovo parašą. Kas pasirašęs, tai ir kelis žodžius atsiveikinti pridurs. Ir aš ta pat padariau. Įrašiau lietuviškai: Likite sveiki! Beje, valgykloje mums prie stalo tarnavo dvi lietuvės iš Klaipėdos krašto. Vie-

na mažai, o antra gerai mokėjo lietuviškai. Sakėsi kelerius metus buvusi Kaune, Monikos kavinėje. Tik pernai turėjusi iš ten išvažiuoti, nes negavusi leidimo verslui. Gerėjosi, kad Lietuvoje būtų patogų gyventi: sota ir apščiau galima užsidirbti. Ir šeimininkas sakėsi esąs Klaipėdietis ir mane atsimenąs iš 1923 metų. Tuomet jis buvęs Viktorijos viešbučio vedėjas. Mums visą laiką buvo mandagus ir paslaugus. Prieteliškai atsiveikinome.

2. Pro Karaliaučių Berlyną

l i n k u i.

Popiet ir jau stotyje. Ligi traukiniui išeinant tik kelios minutės beliko, o paskutiną mūsų draugės keleivių vos dabar teatsigabeno. Reikia skubėti. Daugybė daiktų. Kol juos sutvarkė багаžų vagonas, kiti bėglojs, savo lagaminus vilko ir vos suskubo įkopti traukinyn. Aš su p. Chodakauskais, atvykusiais stotin, mūsų palydėti, nespėjau kaip reikiant atsiveikinti. Bejudant traukiniui pamosavome skarelėmis. Važiuojame. Keleivių pilnas traukinys. Kone pusė kareivių. Kur sustojame, ten jų netrūksta. Junti karo metą. Stotyse jaunų civilių žmonių kaip ir nematyti. Vis seniai ir moterys.

Su prietėmiu atvykome Karaliaučiuon. Mus pasitiko p. Dimšienė, mūsų Karaliaučiaus Konsulo žmona. Jos vyras reikalais išvažiavęs Berlynan. Šit ir M. Yčas su sūnumi, tik ar savaitė praeprūkusiu iš Lietuvos. Sužinojome, jog traukinys Berlynan pavėluos. Tai ir gerai: bus daugiau laiko išsikalbėti. M. Yčas, kaip visuomet, ir bėdoje nenusiminęs, gerai nusi-tekęs. Garbėnų stovykloje išbuvęs bene savaitę, o dabar gyvenęs Karaliaučiuje. Ir stovykloje nesą bloga, galima misti ir buti. Agi karo metas, tai reikią jį ir prisitaikinti. Neieškokime prabangos! Pa gyvenimą

..aliaučiuje, žiūrėsiąs ar nebūsią galima į koki darbą pritilti. Ko čia dejuoti! Pavargsime metus kitus ir sugrįšime Lietuvon. Mums įdomu buvo žinoti, kaip jaunasias Yčas perėjo sieną ir kaip dabar Lietuvoje. Agi, sako, vis eina blogyn.

- Tik norint ištrukti, galima rasti kelias. Dar neseniai pralindau pro Suvalkų Trikampį, va taip apsilikęs, kaip stoviu. Pavaikščiojau arti sienos, pritaikiau valandą ir perėjau sieną kaip nieko nedėtas. O jau reikėjo bėgti. Tarnavau Kauno miesto ^{valdyboje} valdyboje, sužinojau, kad bolševikai ketina mane šiupti. Tai ir nebelaukiau.

- O už ką šiupti?

- Niekas nežino už ką. Visi, kurie suimti, o tokių jau daug suimta, nežino, kam ir už ką.

Čia jis mums suminėjo eilę žmonių, kalėjiman pasodintų ar kur išvežtų. Ima kasdien. Niekas nėra tikras savo rytojaus. Pagaliau traukinys ruošiasi eiti. Atsisveikiname vidurnaktį. Kurie mus sutiko, tie eina namon, o mes keliaujame toliau - Berlynan.

III. Berlyne.

1. P e n s i o n e R a n k e s t r., No. 36, pas F r a u
L e t z.

Atvažiavome Berlynan vidudienį. apie 12 val., rodos, 17 ar 18 d. rugpjūčio. Išlipę stotyje Zoologischer Garten, telefonu pasisamdėme pensioną ir su daiktais, kas važiuoti, kas pėsti, nusigabėdome. Musų palydovas ten pat. Jis išpėjo, kad aš galis susitikti su p. Škirpa. Vadinasi, su kitais neš. O jei kitas kas į mane kreiptųsi? Tai aš turiu jam, palydovui, pranešti. Ir gatvėn išėiti, pasivaikščioti galis, tik su jo žinia ir gal drauge su juo. Vadinasi, man laisvės čia mačiau, nekaip Jägerhöhnėje

Išigijome, palydovo padedami, maisto korteles... Pusryčių gauname pensione: arbatos ar kavos /žinoma, vokiškos/ po du puodeliu, po dvi bulkeli ir kiek duonos, sviesto kruopelę ir marmalado, kartais truputį sūrio ar dešros. Neblogi pusryčiai... Pietų ir vakarienei vaikščiojame valgyklorčia pat prieš mūsų pensioną. Valgykla visuomet pilna. Per vakarienę išgirstame ir muzikos. Ko duoda valgyti? Įvairiau ir gausiau, nekaip Jägerhöhėje. Netruksta ir mėsos nė žuvies su daržovėmis, nė bulbių, nė duonos. Riebalų mažoka. Ir sosai rudi arba pilki. Alaus kiek nori be kortelių. Tik jis skystas, prastesnis už Lietuvos alų. Pavalgęs išeini nė per sotus, nė per alkanas. Galima gyventi... Ir visos kitos valgyklos panašios. Mūsų vienas kitas, beieškodamas geresnių, užeidavo prastesnių. Pietūs ir vakarienė, vidutiniškai valgant, atseina apie 4 ar 4 1/2 markių, o butas pensione /po du kambariye gyvenant/ su pusryčiais, rodos, apie 4 markes. Be to, galima nusipirkti visokių vaisių, kad ir nevisuomet gaunamų, krautuvėse arba iš tam tikrų pardavėjų, juos vežimais ir vežimėliais pristatančių gatvėmis. Norint pavalgyti obuolių, kriausių, ar kitų skanėstų, tekdavo daugiau pinigų išleisti. Bet kas taupo, tam neįmanoma dažnai smagūriauti.

2. P i r m i e j i s v e č i a i. Į v a i r i o s j ų n u o t a i k o s.

Laiko nedaug teturime: tik kelias dienas. Reikia pakalbinti mūsų atstovybės liekanas. Slekiames telefonu į gal. ministrą p. Skirpą. Nesą jo namie. Išvažiuojes Rytų Prūsijon, Klaipėdon. Kas daryti? Telegrafavome, kad greičiau grįžtų. Sugrįžo tik ar po dviejų dienų. Mūsų palydovas ragina veikiapsispręsti, kur važiuosime. Su jo žinia atsilanko p. Dimša, Karaliaučiaus Konsulas, atvažiuojes čia pasidairyti darbo. Jam gal ir nebūsią

sunku jį gauti, nes turis daug pažįstamų vokiečių. Jis papasakoja, kas girdėti. Nieko gero... Pasikviečiu, palydovui pranešęs, p. Kuzminską, Berlyno lietuvių Draugijos pirmininką, seniau buvusi žydų suorganizuota Lietuvos piliečių. Žydai išlakstę, o dabar šit vieni lietuviai ton draugijon susimetę. Jos tikslas - šelpti lietuvius Vokioje, pabėgusius iš komunistinamos Lietuvos. P. Kuzminskas, kaip prekybos attaché prie mūsų atstovybės, turėjo nemaža pažinčių su vokiečių prekybos žmonėmis. Draugija neturinti jokių lėšų, tik mėginanti megžti ryšius su visokiais raudonaisiais Kryžiais, vok ečių ir amerikiečių. Kreipusis jau ir į Amerikos lietuvius, bet dar nespėjusi gauti jokio atsakymo. Berlyne lietuvių atbėgėlių eina kasdien daugyn. Esą prašymų pašalpai ir iš Garbėnų stovyklos. Deja, draugija esanti bejėgė, jokių išteklių dar neturinti, ir kas žino ar jų gausianti. Menka paguoda... Atsilankė ir plk. Grinius, papasakojo, kaip jam atrodo visa aplinkui, ko galima laukti iš ateities. Jam vaizdavosi liūdnes perspektyvos. Lietuviams inteligentams čia maža esą, beveik nesą vilties, gauti darbo. Reikią dairytis į Ameriką, į savo ten gyvenančius tautiečius. Karas busiąs ilgas ir nežinia kuo pasibaigs. Vokiečiai elgžėsi su juo ir su kitais mūsų atstovybės žmonėmis padoriai, bet susirūpinę tik savimi. Grinius pasisūlė mus pavėžyti savo automobiliu. Jis, kaip buvęs karo attaché, vis dar tebeгаunąs benzino. Tai liudija, kad Vokios valdžia nėsanti prieš lietuvius nuteikta. Mielu noru sutikau su pasiūlymu. Vieną šventadienį plk. Grinius įsisodinęs savo mašinon mane, plk. Valušį ir mano mažąjį anuką, leidosi Potsdamo linkui. Tokia ekskursija mus prablaivino. Ištrukus iš miesto, atsidarė vaizdas kalvelių ir slėnių, pušynėlių ir aikščių. Visur smėlys ir smėlys, o keliai, autostrados, kaip plynas, nelyginant, žiemą ledas: lygus, platus, žiba. Tarpais mūro pastatai, daržai ir sodai. Pasibaigia miestas,

Bet jis nesibaigęs: statomi nauji namai, tiesiamos naujos gatvės, valomos aikštės ant to rudo smėlyno. Va ir Potsdamo ežeras žemais, pelkėtais krantais, asiūklių ir nendrių priaugęs. Jame nestinga ančių, narų ir kitokių paukštelių. Stebėtis reikia, kaip galėjo tokio rudekanoje rasti Vokios sostinė. Tik prūsų kietas būdas testengė sukurti tokią didžią kultūrą, tiek darbo ir pinigų idėti! Grįžome kitu keliu, kad būtų įvairiau. Mano anukas neberimo, prašėsi namon. Su didžia padėka minėsiu plk. Griniaus įvykdytą sumanymą. . . .

Atlankė mus ir p. Jurkūnas, kurs pirma buvo mūsų Talino atstovybėje, iš kur, ėmus siautėti Estijoje, bolševikų invazijai, pasprukęs Berlynan. Dabar jis, pritaęs į p. Škirpą, dirba jo įsakomas. P. Jurkūnas nenusiminęs, nepasiduoda, kaip kiti lietuviai atbėgėliai, pesimizmui, o pats juda ir kitus ragina krutėti. Šit jis padėjo mūsų įgal. ministruį Škirpai ginti atstovybę nuo Sovietų Sąjungos smurtininkų, kai šie jon brovėsi ir ir reikalavo jiems nepriklausomų daiktų. Kiti p. Škirpos bendradarbiai buve nusigandę ir kažin kur išlakstę, pakrikę. P. Jurkūnas savo buitimi perdaug nesiskundžia. Sakosi, viso jam tekę tirti gyvenime ir kastis iš nebuities, tai ir dabar išsiversiąs. Iš Talino atsivežęs 20 dolerų, dabar iš pavedamo darbo gaunąs 200 marčių mėnesiui. Su tiaka pinigų esą galima išmisti vienam žmogui. P. Jurkūnas tvirtai tiki, jog Lietuva vėl atgysianti, kad Vokia pakrypsianti prieš rytus.

Dieną vėliau atvykusi Berlynan iš Karaliaučiaus, p. Tubelienė sustojo kitame pensione, nes šiame nebuvo laisvo kambario. Atėjo pas mus, o su ja drauge ir p-lė Dr. Blesch, bavarietė, tarnaujanti Auswärtiges Amte. Aš ją pažinau Didžiojo Karo metu Berlyne. Ji dirbo tuomet politiniame biure Erzbergerio, Centro katalikų partijos vado. Po karo ar 19 metais stojo besikuriančioje Lietuvoje tarnauti mūsų Užsienio Ministerijon, o jos brolis inžinierius, kurs dabar vedąs kokį fabriką ar jo

skyrų Vokios užimtojoje Francuzijoje, yra buvęs anuomet kurį laiką mūsų Finansų Ministerijos tarnautojas. Taip, p-lė Blesch artimesnis žmogus lietuviams. Labai apgailėstavo, kad užklupo Lietuvą toks sielvartas. Kaip vidutinė valdininkė, gaunanti algos mėnesiui 800 markių, iš kurių 300 išskaitomi visokiems mokesčiams. Apie politiką vengė su mumis kalbėti. Kai rugojome prieš Sovietų Sąjungą, taip barbariškai slegiančią pavergtąsias tautas, ji tylėjo, nereiškė savo nuomonės, nors širdyje, spėjome, sutiko su mūsų vertinimu. Iš tokio jos elgesio matyti, jog vokiečiams užginta liesti Sovietų Rusijos santykius su Vokia. P-lė Blesch teiravosi, kaip ir kur ketinama gyventi. Ji buvo labai susirūpinusi gauti pė Tubelienei darbo. Tik ši dar nebuvo apsisprendusi, palikti Vokioje ar kraustyti Amerikon.

Beje... Palydovui sutikus, išėjau be jo pasivaikščioti. Su manim buvo plk. Valušis. Vienoje gatvėje sutikome plk. Urboną, bėeinantį su savo žmona ir sūnumi. Sakėsi, pasprūkęs iš Lietuvos, buvęs Garbėnų stovykloje, o dabar va Berlyne dairąsis darbo sau ir savo sūnui, studentui. Tikisi gauti. Jam keista, kad daugelis lietuvių inteligentų tarp dviejų blogumų laiką mažesniu blogiu patekti rusams. Toks jų nusistatymas gal ir prisidėjo prie to, kad nepasipriešinta bolševikams. Va ir inė. Vizbaras, artėjant pavojui Lietuvos laisvei, ši pavasarį tokią nuomonę reiškė. Tik kai bolševikai tiesiog jau veržėsi Lietuvon, p. Vizbaras pakeitęs savo nuomonę. Esą, nutautinti galima kraštą nekultūringomis priemonėmis, kokių griebęsi bolševikai, veikiau, nei kultūringomis, kaip vokiečių. Pats plk. Urbonas vokiečių kilmės, bet suaugęs su Lietuva. Jis dalyvavo mūsų nepriklausomybės kovose, palikęs kariuomenėje, ilgai joje tarnavę ir tik prieš kelerius metus išėjo atsargon. Kalbant apie dabartinį karą, plk. Urbonas mano, jog vokiečiai įveiks anglius. Dabar Londono bombardavimais Vokia siekianti pakrikdinti "žerūrben" anglių visuomenės nuotaiką.

kad valdžia būtų nuolaidesnė vokiečių taikos sąlygoms. Kol su anglais karas, tol vargiai Vokija pyksiantis su Sovietų Rusija.

Dabar dar 3. Igal. Min. Škirpa. Pasitarimai važiuo-
dama ir tiki Amerikon ar likti Vokioje, ar bent
sava pagėdaujama. P. Škirpa Europoje.

Ir aš su savo šeima dar svarsčiau, kaip būtų geriau. Valūšiai ver-
žėsi važiuoti Amerikon. ir mane spyrė kreiptis vizų į Amerikos Jungt.
Valstybių Ambasadą ir į kitų kraštų, pakeliui esančių, atstovybes. Į tą
pusę linko mano žmona ir mano sūnus. Aš vis laukiau parvažiuojant p.
Škirpos, norėdamas išgirsti jo nuomonę. Šit jis parvažiavo. Atvykęs į
mane, nupasakojo savo kovą su Sovietų valdininkais, puolusiais mūsų at-
stovybės namus, nupasakojo, kas jam pavykė ir nepavykė nuo jų apsaugoti,
kaip ir koki protestą įteikė Vokios vyriausybei, prieš Sovietų smurtą.
Iš jo išgirdau ir daugiau įdomių dalykų, lytinčių Lietuvos buitį. Jo ma-
nymu, niekam mūsų nereikia trauktis iš Vokios ar bent iš Europos. Vargti
susispaudus gyventi, čia palikus, nes galės netrukus kilti konfliktas
tarp Sovietų Rusijos ir Vokios. Ligi taip atsitiks, praverčia jau da-
bar susirūpinti nauja Lietuvos vyriausybe. Jei taip jau kiti veržiasi
Amerikon, tai tevažiuoją; Prezidentas turys palikti Europoje, nes jo
parašas galys būti reikalingas darant naują vyriausybę. Kaip blogai
išėję, kad Lietuva nesipriešinusi ginklu bolševikų smurtui! Vokija ir
kiti kraštai geriau būtų vertinę lietuvius, ginklu ataikreipusius į
Maskvos užpuolikus. Ir daugiau mūsų inteligentijos būtų buvę iš jų nagų
išgelbėta. Pritariau p. Škirpos pažiūrai ir aiškinsau, kodėl nesiprie-
šinta. Tačiau jis nesidavė įtikinamas. Supratau, jis ir mane, kaip Pre-
zidentą, kaltina, kad laiku nenustatęs Vyriausybės priešinimosi žygiui.
Tada aš jam priminiau aną mūsų pašnekėsį telefonu Ritkūnuose. Šiandien
jis peikia mane už tai, ko negalėjau įveikti, o tame pašnekėsyje tarė,

gyvenimo sąlygas. Jos pasirodė įmanomos: tarsi išlaikyti šį ar šį žmogą man pravartu grįžti Kaunan. Teisinosi, taip kalbėjęs, dėl to, kad vyriausybės žmonės, rodos, p. Bizauskas, jam teigę mane paveikti. Kaip dabar daryti? Pasakiau p. Škirpai, jog sprendžiant iš Dr. Greefės žodžių ir iš vokiečių valdininkų santykio su manim, mano buvimas Vokijai nėra pageidaujamas. P.Škirpa abejojo, ar tikrai bučiu nepageidaujamas. Antra vertus, girdi, jei Vokioje negalėčiau palikti, tai gal Šveicarijoje ar kur kitur gaučiau leidimą apsigyventi. Tik kad nevažiuočiau iš Europos! Gal dėlto aš ir es tebėjęs varžomas, kad prasitaręs apie savo ketinimą plaukti Amerikon...

Sunku buvo ryžtis, katraip pasielgus. Juk pareiga yra rūpintis ne tik savo tėvyne, bet ir savo šeima. Iš ko mes gyventume palikę Vokioje? Juk ir darbo čia negalėtume rasti, kaip sakė Dr. Greefė. Turėtume misti iš pinigų. Jų užtektų metams, ne daugiau. Laukti kokio įvykio šį rudenį ar ateinančių metų pavasarį, - įvykio, kurs duotų progos grįžti Lietuvon, visai nėra tikras dalykas. Vadinasi reikia gauti vizas. Jas turėdami, galime likti Europoje jei ateities perspektyvos pasisuktų geran, arba vykti užjūrin. Taigi paprasčiau p. Škirpą daryti atitinkamų šygių vizoms gauti J.A.V. ir Šveicarijos atstovybėse.

Kol kas ir kaip bus, man tenk bent tenka ieškotis vieta kur toliau apsigyventi, nes Berlyne buti man leista tik kelios dienos. Maniau šiaip: Aš su savo šentū, plk. Valušiu, išvažiuočiau Dresdenan, o manieji už kelių savaitių irgi tenai nusikraustys. Pranešiau apie tą savo sumanymą palydovui. Jis atsakė, kad būtų nepatogu man sustoti ten, kur Sovietų Rusijos konsulai ar atstovai gyvena. Ar nepasirinkčiau kitos vietos? Taigi plk. Valušis suieškojo per vieną biurą tą kitą. Tai buvo viena vasarnamių apylinkė, ar 50 ki. atstos nuo Dresdeno. Sušinojome

... pats... pietus ir vakarius... Taigi, per vieną lagarą... su plk. Valušiu...

ir gyvenimo sąlygas. Jos pasirodė įmanomos: visu išlaikymu 5 ar 6 markės dienai tai Altenbergo kurortas. Manieji turėjo palikti Berlyne dėl to, kad mano marti, Juliuvienė, laukė mažo. Be to, palikę prižiūrės ir žygi vizoms gauti. Mušu su plk. Valušiu kraunamės lagamynus ir bandžiamės pirkti bilietus geležinkeliu nuvažiuoti Dresdenu linkui. Jau ir savo kambarį atsakome pensione, jau ir naujas gyventojas jam šeiminiškės surastas.

4. Keičiasi palydovai. Iš Vokios turiu kraustyti. Vizos reikalav. J.A.V. ambasadoje.

Šit vieną vakarą įeina mūsų palydovas su vienu Gestapo valdininku ir praneša: grįžtas namon, o jo vietoje busias jo pristatytas valdininkas, p. Garthaus. O šis vėl iškilmingai pranešė man ir mums: Visi manieji esą laisvi, kur norį ten galį būti, o aš turįs išvažiuoti Šveicarijon. Aš galįs matytis su p. Škirpa, o su kitais susitikti, tik jam leidus. Į šokią ar tokią įstaigą man tesą valia kreiptis per jį. Jei aš kur eisias, tai tik su jo žinia ir jo lydimas. Jis esąs pristatytas mano apsaugai, kad ko pikto man neatsitiktų. Šveicarijos vizą man parūpinsią Vokios beždėdės /įstaigos, valdininkai/. Gerai būtų, kad spėčiau išvažiuoti per tris dienas. Visiems maniesiems buvo grąžinti pasai, o man nebuvo grąžintas. Pasakiau, norėčiau, kad ir plk. Valušiai būtų rūpinama viza, nes man vienam, vyresnio amžiaus žmogui, būtų klaiku keliauti. Naujasis palydovas pažadėjo patenkinti tą mano norą. Skubotai teko susirasti naujas butas, nes rytojaus dieną, kaip minėta, mūsų atsakytą kambarį užima kitas gyventojas. P. Tobelienė teikė man tą pensioną, kur ji buvo apsigyvenusi: Kurfürstendam 180, pas Frau Mamsch. Esą ten laisvu du menku kambarėliu, o valgymas ir šeiminiškės apsiėjimas labai geri esą. Pilnas pensionas - pusryčiai, pietūs ir vakarienė -, rodos, 7 markės dienai. Tai gi, po vieną lagamyną paėmę, kraustomės abu su plk. Valušiu, o kiti

palieka kur buvę. Bet vėl bėda: mano palydovas turi greta manęs gyventi. Tokį turįs įsakymą von oben - iš viršaus. Tad vieną kambarėlį jam užleidiame, antrame mudu su pulkininku talpinamės. Juk ar tris ar kelias dienas čia tegyvensime, kol mudviem bus duota Šveicarijos viza, taigi šiaip taip prasistumsime, kad ir ankštoka. Mūsų palydovas vaikščiojo, šmugždavo, turbūt, mudvieju vizos reikalu. Paraginti, jo lydimi, eidavome pasižvalgyti po miestą, tyru oru pakvėpuoti. Jis, kaip augščiau matysime pavedliodavo šio to pasižiūrėti. Vieną dieną pranešė turįs lėktuvu Kopenhagon skristi. Teksią jam ten subūti bent kelios dienos. Ligi jam sugrįžus, rasit, ir vizos busiančios gautos. Jis pats norėtų mudu palydėti ligi Šveicarijos. Jį pavaduosias kitas valdininkas. Netrukus pristatė mus tą kitą. Buvo saulyta ir jo pavardė... Menugirdome kokia. Tai augštesnio, nei vidutinio, ūgio žmogus, pietingas, šviesiaplaukis, trumpoosis, trijų dešimtų kelerių metų vyras, pilku apsiaustu. Panašus į lietuvį. Nerodė, kad būtų si patingas: Rūstus, mūramus, stačiokas. Jis man irgi pareiškė, esąs daugiau mano apsaugai pristatytas. Man vienam vaikščioti, girdi, neatsargu. Jis ir jo pirmačakas pastebėjo, jog kana kokia žmogysta man įkandin slankiojusi. Kai bevaikščiodami buvome atsidūrę pirmojo pensiono apylinkėje, tikrai mes, keliese buvę /pirmasis ir antrasis palydovas, be to/ pamatėme skriejančią netoli mūsų žmogų, matytą valgykloje per vakarienę. Kai mudu su žmona valgėme, atėjo du vyrų /vienas rusų, antras žydo tipo/ ir atsistojo prie gretimo staliuko. Kalbėjosi pusbalsiai rusiškai. Vieną kitą žodį nugirdome: Udral... iz Moskvu... Dabar šit gatvėje vienas judviejū, kurs į žydą panašus pilku apsiaustu, musis domėjosi. Man dingtelėjo galvon, ar nebus Sovietų atstovybės seklys... Neįtikino betgi manęs, kad palydovo pareiga tik mane saugoti. Man ir kitiems rodėsi daugiau sekti, su kuo susitinku.

O gal viena ir antra?... Tiek to.

Dar man gyvenant Rankestrasse, p. Škirpa ir mano duktė Valušienė lankėsi J.A.V. Ambasadoje. Ambasadorių pavadovo Chargé d'affaires Mr. Kirk. Labai mandagus ir malonus žmogus. Nušvietus mūsų buitį, jis, dižiai mus užjausdamas, pažadėjo paskubinti vizų reikalą. Kablegrama susisiekė su Washingtonu, padrąsinęs, jog netrukus galės būti teigiamas atsakymas. Priminė, reikią kreiptis į J.A.V. konsulatą ir ten patiekti reikalaujamus formalumus, rišamus su įvažiavimo leidimu. Atsisveikindamas Mr. Kirk pakvietė p. Škirpą, mano dukterį ir mano žentą į save kurią dieną déjeuner /mūsiškai, pietų/. Tik gavus J.A.V. vizą, buvo manyta siektis į Sveicarijos Atstovybę. P.Škirpa ir p.p. Valušiai vieną dieną pietavo pas Mr. Kirk, išsikalbėjo su juo apie Lietuvos įvykius, apie jos sunkią būklę. Mr. Kirk tamsiomis spalvomis piešęs Europos ateitį, kalbėjo apie jos baisų sukrėtą. Pasakys, jog reikia skubėti kelionėn, nes kitų metų pavasaris galės atnešti netikėtų dalykų ir užkirsti kelią Amerikon.

Visiems tapo drąsiau, radus J.A.V. ambasadoje tiek daug žmoniškumo ir užuojautos mūsų vargams. Juk gavus J.A.V. pamatinį visą, bus lengviau gauti ir kitų kraštų vizas.

5. Palydovas varo mudu Sveicarijos Konsulatan. Įsikiša p. Škirpa. Palydovo nekultūringumas. Prašomus "einsperren".

Naujasis mano palydovas, tik perėmęs iš savo pirmatako pareigą sėkti ar saugėti, įsako mudviem su plk. Valūšiu eiti fotografuodintis /po 4 fotografijas katram/ ir nusifotografuodinus vykti Sveicarijos Konsulatan jo gautų formuliary užpildyti. Nustebęs jam sakau:

- Šveicarija, kiek esu girdėjęs, galinti duoti tik tranzito vizą. Vadinasi, pirma reikia gauti vizą iš J.A.V. atstovybės. Be to, juk Šveicarijos Konsulatas nieko savitai nedaro. Taigi man reikia kreiptis pirma į Šveicarijos pasiuntinybę, o ne į Konsulatą.

- Tamsta neprivalai galvos sukti. Mūsų visa padaryta kas reikia - šiurkščiai atkirto mano apsauga. Rytoj prašau Tamstą ir plk. Valušį eiti drauge su manim fotografuodintis ir Šveicarijos Konsulatai.

Taip pasakęs, pareikalavo pasą iš plk. Valušio. Šis pasą atidavė.

Tąja proga paklausiau, ar Vokios važiuojant mūsų diplomatiniai pasai bus gražinti.

- O kam jums diplomatiniai pasai? - atžė palydovas. Jūs nesate kokie diplomatai.

- Bet turėti diplomatinį pasą ne visuomet reiškia būti diplomatu?...

Kas daryti? Telefonu paprašiau atvykti p. Škirpą. Vakara atvyko.

Jam išpasakojau visą keblumą. Mudviem besikalbant pensiono valgomojame /drauge ir svečių/ kambaryje, ir palydovas į mus atlindo iš virtuvės, kur dažniausiai sėdėdavo ir stebėdavo, kas į mane lankosi. Prieš virtuvę buvo įtaisytas ir telefonas, taigi ir tą jis kontroliavo. P.Škirpa jam priminė tą patį, ką aš jau buvau sakęs: pirma reikia visos reikalu kreiptis į Šveicarijos Pasiuntinybę, o paskum jau į Konsulatą. Ir tai turi daryti interesuoti žmonės, o ne Vokios valdininkai. Pašalinių žmonių įsikišimas, aiškino p. Škirpa, gali dargi pasunkinti visos gavi-
mą. Ir kaip gi atrodo varu varyti p. Prezidentą į Konsulatą?...

- Tamsta nesikišk į mano reikalą! - piktai atžė mano palydovas.

Kaip man įsakyta iš viršaus, taip aš ir darau. P.Šmetona turi manęs, o ne Tamstos klausyti.

P.Škirpa nespasidavė. Čia pat telefonu siekė į jam gerai pažįtamą generolą, nacionalsocialistą, Gestapo viršininką, sekantį diplomatinio

korpuso gyvenimą. Su juo pasikalbėjęs, visą jam šiek išaiškinęs, sumo pranešė, jog generolas nepatenkintas tokiuo valdininko elgesiu. Bet kadangi šis nesąs jo žinioje, tai susisieksias su atatinama įstaiga ir tikšis, jog visa geresnėmis vėžėmis nueis. Atkuto mūsų viltis, laukėmė, ką generolas pasakys per p. Škirpą. Laukėmė visą rytojaus dieną ir jokia atsakymo nesulaukėmė. Tai nėra geras ženklas mūsų bylai. Palydovas tą dieną piktai skersavo į mus ir labai dažnai barškino telefonu, kalbėdamasis daug ką žymėjo.

Ryto metą tarp 9 ir 10 val., pasakiau plk. Valušiniui, jog vistiek fotografijos bus reikalingos. Reikia eiti nusifotografuoti. Pasakiau savo sumanyą palydovui. Jis pridūrė, tuo pačiu žygiu teksią eiti ir Šveicarijos konsulatan. Tą dieną plk. Valušis buvo sutarta apie 11 val. pasimatyti su J.K.V. Konsulu. Kaip šia padarius. Nutarė tik fotografuoti. Nuėjome apie 11 val. pas fotografą arti pirmąsio pensiono. Reikė kopti trečian ar ketvirtan augėtan. Nusifotografavus, plk. Valušis apsivilko ir mėgina eiti pro duris. Turbut, Palydovas pastože kelią užrakina duris ir graibosi kišenėn. Turbut, revolverio?... Plk. pasakiau, kad nebeitų. Fotografės/vien sena, antra jauna/, pamačiusios tokią nemalonią sceną, sumišo ir sudaužė negatyvus. Teko abiem iš naujo fotografuotis. Kai pulkininkas sunkokai kalba vokiškai, tai fotografė pasiūlė jam kalbėti prancūziškai. Palydovas išspėjo, kad galima apsieiti ir be prancūzų kalbos. Be to, jis paklausė, kada fotografijos busiančios paruoštos. Jos atsakė, tik rytojaus dieną.

Turi būti gatavos už valandos. Tai pasakęs, parodė savo, kaip valdininko, žeklelį, visiems vokiečiams pažįstamą ir pagarbos teikiančią jo turėtoju. Ką darys vargšas! Pasižadėjo, ir ne abejas retušuotas, padarė ligi dvyliktos. Po to varėmės Šveicarijos Konsulatan. Ten mus labai mandagiai sutiko. Pasakėme

kas reikia ir pasirašėme mudviejų užpildytus formularus. Palydovas parodė ten kam reikia ir mudviejų pasus, paaiškinęs, kad mudu su plk. greičiau norėtume patekti Šveicarijon, o jis vien tarpininkaujęs vizos reikalui. Paklaustas pavardės, viršininkui pasisakė /ir, rodos, parašė/ esąs Vatzkys / o gal Vaškys?/. Tai pastebėjo plk. Valušis. Pasirodė mūsų neklysta: jo būta lietuviškos kilmės, tik, rodos, nemokėta lietuviškai. Tarnautojai žvilgesiais reikė mums užuojautos. Turbūt suprato, kaip tikrai esama. Palydovas buvo tiek rūpestingas, kad, mudviem įėjus į šalutinį viršininko kambarį, į kurį durys betgi nebuvo uždarytos, ir pats pridurmais šalia mūsų atsirado. Gal būt bijojo, kad neįsileistume su viršininku kokion įtariamom kalbon?... Atsisveikinome, padėkoję šveicarams už pastangą, ir išėjome.

Grįždami namo, pasukome į pirmąją pensiją, kur musieji tebegyveno. Mano duktė, išgirdusi iš vyro, kaip jam atsitiko pas fotografą, nesusi-valdė ir užsipuolė palydovą, kad jis šloks ir toks. Besibarant jai išsprudo užgaulus žodis "dumm" palydovo adresu. Išsibarusi koridoriuje, mano duktė sujaudinta atėjo mano kambarin, o jos pasėkėšė pat susira-do ir palydovas, labai įpykęs ir nebesusivaldęs.

- Tamstos duktė mane, Vokios valdininką, einantį pareigas, išvadino kvailiu. Už tokį užgavimą teks atsakyti.

Man pasidarė nemažlonu. Taip pasielgusios dukters negalėjau patei-sinti. Palydovui pasakiau, jog mano duktė negerai padarė, davusi valios pasireikšti pykčiui užgauliais žodžiais. Už tai pabarsiu ją ir apžodan. Sugrįžus namo antrąjį pensioną, palydovas dar nebuvo atlydęs. Prie šeimininkės ir dar prie vieno svečio, rodos, p. Dimšos, atėjusio mūsų aplankyti, vis dar kreitėjo:

- Tamstos duktė išvadino mane kvailiu. Tamsta už ją turi atsakyti.

- Suaugęs žmogus pats už save atsako, - atšoviau.

- Ne, Tamsta šeimos galva, tai ir privalai už jos narius atsakyti. Jei dar mane įžeistų, tai kitaip atsiliepdčiau. Aš turiu teisę jus visus ir kiekvieną skyrium "einsperren", uždaryti. Sie sind Ausländer... Sie werden in Deutschland nur geduldet /Tamstos esate svetimšaliai... Tamstos esate Vokioje tik kenčiami/. Būkite atsargūs... Tai mat išauklėti ir išmokslinti žmonės esą, o mandagiai elgtis nemoką.

Nutariau toliau vengti ginčo su palydovu. Jau dvi ar trys dienas praėjo, o greito, kaip tikėjosi palydovas, atsakymo iš Šveicarijos Konsulato nėra. Vadinasi, ne blitzschnell. Mat Konsulate buvo šadėta pensionan pranešti. Palydovas nesykį suko telefonu, teiravosi Konsulate. Tačiau nieko nepešė.

6. Šveicarijos atstovybėje. Vėl vienoje pastogėje. Konsulas Barsanti. Ju-liu vienė gimdyvių klinikoje. Anglų lėktuvai bombarduoja Berlyną.

Mudviems atlikus formalumus Konsulate, rūpėjo patiem paskubinti byla. P. Škirpa su p. Valušiene buvo priimti Šveicarijos pasiuntinybėje. Pasiuntinys buvo labai mandagus ir pažadėjo tuojau kreiptis į Berną, nes ten sprendžiami svetimšalių įvažiavimo prašymai. Kad Konsulate esą jau atlikti formalumai, tai gerai. Paklaustas, ar Vokios koks atstovas kreipėsi čia mūsų vizos reikalu, atsakė, kad ne.

Mano šeimos nariai nebesikentė Rankestr. pensione. Norėjo būti arčiau mudvieju. Antra vertus, Frau Letsch pyko, kad mano mažasis anūkas sveičiams trukdąs poilsį ir kad virdama jam valgyti, mano žmona trukdanti ruoštis virtuvėje. Vietos Mamsch pensione, deja nebuvo: visi kambariai

svečių užimti. Laimel, tame pačiame name, apačioje, atsirado ar du
laisvu kambariu Frau Truntz pensione. Ten teko gyventi, o viršum, pas
Frau Mamsch, valgyti. Taigi ir atsigabeno čionai mano žmona, mano sūnus
su savo vaikeliu, ir p. Valušienė, Tubelienė su savo dukterim gyvena
įsitaisius pas Mamsch. Vėl visi gyvename po vienu stogu ir socialiai pavalgo-
me. Pusryčiai, pietūs ir vakarienė visai žmoniški. Gauname geros ar-
batos, daugiau cukraus ir geros mėsos. Tas pensionas žinomas ir diplo-
matams. Dažnai jų vienas kitas čia sustoja ir maišto kortelių išvažiuo-
damas šeiminkai palieka. Labai nudžiugome, kai čia atvažiavo ponas
Barsanti su žmona lietuve, Argentinos konsulas, buvęs Kaune ir, užėmus
Lietuvą Maskvos barbarams, atsikėlęs, savo valdžios įsakymas, Drezdenan.
Ten jau antras mėnuo. Ir pats p. Barsanti džiaugėsi mus pamatęs, reikė
užuojautos ir drąsino nenustoti vilties, jog Lietuva išsivaduos iš tos
baisios nelaisvės. Juk tik karo pradžia - karo, kurs gal didžius žemės
plotus apsiausiąs. Sakė, rodos liepos mėnesį išvažiavęs iš Kauno,
matęs visą bolševikų ~~maršalą~~. Melas, kad Kaune kelių dešimtų
tūkstančių minia džiugavusi dėl Maskvos valdovų invazijos. Demonstravę
Sovietų naudai gal keli tūkstančiai žydų, o lietuviai liūdni židurovai
tik vietomis pasirodę. Visa Lietuva bedintis ir baurintis žyda is
bolševikais, laukianti kada ir kas ją atpalaiduos iš baisaus sliūfino
nagų. Sako nereikia nusiminti, reikia svetizame krašte lietuviams su-
daryti savo vyriausybę. Apie tai jis buvęs užsiminęs ir savo įgaliotam
Ministruil Berlyne. Šis manęs, jog Argentinos vyriausybė leistų savo
žemėje įsikurti tokią lietuvių vyriausybę. Jeigu J.A.V. nadoūtų mums
vizos, tai Argentinos Iš. Ministras tikrai duotų. Ir tikrai, p. Tube-
lienė jau per dvi ar tris dienas turėjo Argentinos vėzų.

Visi saviėji buvome po vienu stogu, tik mano marėios, Juliuvienė, truko. Ji dar iė Letz pensione nukilo gimdyvių Klinikon ir 23 rugpjūdiu susilaukė antro sūnaus. Taip kad mūsų šeimai dar padaugėjo rūpesčių ir išlaidų. Bet tai niekis... Kad tik visi sveikė būtume. Juliuvienė, kol sustiprėjo, klinikoje iėbuvo apie 4 savaites. Kad jai ten nebūtų nuobodu, mėsieji, ypatingai jos vyras, ją dažnai lankydavo. Klinika laikoma vienos katalikų kongregacijos. Karo metu jos dalis virto ligoninė sužeis tiems kariams. Teko matyti jų ten sode saulės atakaitoje besiėildančių. Naujas erdvus kelių augėtų pastatas, moderniškai įrengtas, aplinkui daug oro, jaunas sodas diegiamas. Klinikoje vyrauja katalikinė dvasia: kasdien pamaldos laikomos, slaugytojos - vienuolės; visur matyti religinių paveikslų. Tokioje aplinkoje mums lietuviams svetimėje šalyje vargetantiems jauku pabūti.

Va jau ir Berlynas susilaukė anglų aviacijos puolimų. Sutemus, elektrinė šviesa gatvėse ir namuose, tamsiai ar mėlynai apgaubiama. Gyventojai surimtėję. Marėalas Goeringas tikinęs, jog priešė lėktuvai nepasieksią Vokios sostinės, ir betgi pasiekia. Puolimai prasidedą paprastai vidurnaktį. Tuomet, įsakyta, išgirdus sirenų duodamą pavojaus ženklą, liėti apačioje namų rusin. Kas neklausys įsakymo ir paliks bombų bardavimo metu savo bute, tai tedarąs savo gyvybės rizika. Daugumas klauso. O sirenų kaukimas daro klaikaus išpuėdio. Ir aė buvau kartą kitą nulindęs rusin ir ten po valandą ar dvi išbuvęs. Nemalonu rusyje lindėti: šalta, nėra ko veikti. Dažniausiai, atskridus lėktuvams ir pradėjus tratėti apsigėnimo patrankams, sėdėdavome kol triukėmas nepraidavo, sveisvečių kambaryje. Ten atėidavo šeimininkė, p. Tubellenė su dukterim ir palydovas. Plk. Valušis, matęs baisesnių dalykų Varėuvoje,

nesijudindavo iš lovos, likdavo savo kambaryje. Taip pat ir p. Valušienė
o mano sūnus nenorėjo budinti iš miego savo vaikėlą, tai visą laiką ven-
gė rusio. Tik mano žmona, aliamui kilus, bijojo likti bute, skubėdavo
rusia. Rytojaus dieną neišmiegojusi turėdavo buti prie savo anuko, jo
žiūrėti ir jam valgi rūpinti, su juo žaisti.

7. Šveicarijos vizų belaukiant. Apie
politiką su pikėiurna pristovu.

Šveicarijos Konsulatas nieko nepraneša. Mūsų pristovas /tas žodis
geriau tinka, nei palydovas/ nerimsta, teiraujasi, ar p. Skirpa šia padė-
tų. Bet šis, susikirtus su pristovu, Auswärtiges Amto buvo išpėtas rešia
siektis ir matytis su maniu. Mano paprašytas betgi pasimatė su Šveicari-
jos pasiuntiniu. Šis pasiūlo, jog pirma reikianti gauti J.A.V. viza.
Taip reikalaujama Bern'as. Kad Konsulate mūsų atlikti formalumai, tai
gerai. Jie iš visu svetimėalių, esą, reikalaujami. Kas buvo sušinuota
Šveicarijos Pasiuntinybėje, - pasakiau savo pristovui.

- O ką? Nes be reikalo raginau konsulatą, - tarė nudžiugęs.

- Bet ir aš, sakau, su p. Skirpa ne be reikalo tikrinome tamstą,
jog reikia Pasiuntinybe, o ne Konsulatu pradėti. Šveicarija, išleisdama
ką tranzitu, tegali duoti Durchreisei /pravažiavimui/ sutikimą, tai pir-
ma gautina J.A.V. viza. Vadinasi, neklydomė, sakydami, jog pradžia turi
eiti iš J.A.V. Ambasados.

Mūsų dienos programoje sudaro pasivaikėšioti. Pristovo lydimi, su
plk. Valušiu lankėmės Akvariume ir Zoologijos Sode. Kartais be tikslo
vaikėšiodavome gatvėmis. Kai būdavo neįauku tylėti, viena ar antra šalis
probildavome. Nejušiomis ir politika kliudydavome. Pristovas sakėsi esąs
buves ir Klaipėdoje. Ją turint, Lietuvai reikė mokėti su Vokija gerai gy-
venti. O tų gerų santykių, rodos, nebuvo. Užginčijau... Pasiūkinau, jog

Prigalvau, irgi savarakiškai elgiuosi.

lietuviui ryžosi būti pasiimti Klaipėdos Kraštą, kai Alijantai besiruošė jį perduoti Lenkijai. Atsiėmė jį ne iš Vokios, o iš Prancūzų. Vokia prieš tą lietuvių žygį neprotstavo, tylėdama jam pritarė, nes, kitaip negalint, norėjo matyti Klaipėdos Kraštą verčiau Lietuvos, nei Lenkijos, ribose. Ar prieš 10 metų Reicho Vyriausybė pripažino ir Reichstogas patvirtino Klaipėdos Kraštą Lietuvai. Abiejų šalių sutarimu buvo išvestos ir sienos ir žemėlapiams pasikeista. Lietuviai manė, kad taip ir paliks. Bet šit pernai Metais Vokia reikalavo Klaipėdos Kraštą grąžinti. Lietuva grąžino. Vadinasi, dėl gerų santykių lietuviui vokiečiams visur nusileisdavo.

- Tai teisybė, - pritarė pristovas. Tačiau ar nėra buvę tokių Lietuvos žygių, kurie Vokią prieš ją nustatė?...

Supratau, ką jis mena, dėl to atsakiau jo klausimam.

- Yra buvę... Tai Neumano - Sasso byla. Buvo šitaip... Klaipėdos vokiečiai per tam tikrą organizaciją ruošėsi smurtu atplėsti Klaipėdą nuo Lietuvos. Toks nelojalus žygis visuose kraštuose smarkiai baudžiamas. Lietuvos teismo organai turėjo iškelti baudžiamąją bylą tiems, kurių kaltė aiškiai išėjo. Teismas rado juos kaltus, vienus labai smarkiai, kitus lengviau nubaudė. Jie tačiau visi buvo Respublikos Prezidento malonės aktu paleisti iš kalėjimo ir visiems visos teisės grąžinti. Vadinasi, Lietuva Vokios atžvilgiu labai palankiai, žmoniškai, pasielgė. Vargiai kitam krašte galima būtų rasti tokių kilnių teisingumo veiksnių.

- Tačiau vistiek teismas, - tarė pristovas, - buvo lietuvių politinė klaida, pakenkusi Lietuvos santykiams su Vokia.

- Gal būtų, - atsakiau. Bet Lietuvos teisingumo organai veikia nepriklusomai. Respublikos Prezidentas, kai pasiekė jį nutestųjų malonės prašymai, irgi savarankiškai elgiasi.

Pristovui buvo idomu, kodėl pernai Lietuva, kai buvę jai pasiūlyta, nesudariusi politinės sutarties su Vokija. Lietuva, sako, būtų išvengusi Sovietų okupacijos. Pasiūkinau... Mūsų visuomenė, Vokiai atsiėmus Klaipėdos Kraštą, būtų nesupratusi tokio vyriausybės žygio ir, gal būtų, būtų ją smerkusi. Be to, Vokios pasiūlymas buvo aliuizijomis darytas...

Pristovui rūpėjo toliau, ar J.A.V. neišsikūjančios karan. Vengti buvo leisti daugiau leisti su juo kalbon. Amerika, sakau, žituri savo reikalų. Europoje nėra jai ko ieškoti... Negut Azijoje, jei kas užmintų ant kojos, kariautų...

B. G r i š t a p i r m y k š t i s p a l y d o v a s. L a n -
k o m e B e r l y n o i š y m b e s: A k v a r i u m a, Z o o l o g i -
j o s S o d a, J u r o s M u z i e j ų, P o t s d a m a ir k t.

Vieną vakarą atsirado pirmykštis palydovas, p. Garthaus, ir pasisakė vėl būsiąs prie manęs. Jo kolega, Vitzkis ar Vaškys, mus pakamavęs 5 ar 6 dienas, pasitraukė. Aš ir manieji džiaugiamės tokia atmaina. Man nustatytas režimas liko tas pats, bet jo forma dabar kitokia, žmoniškėsnė, mandagesnė. P. Garthaus paslauga ne tik mane, bet ir manusius: pagelbėti maisto kortelių gauti, ką paprašomas nuperka ir sušino, kai reikia mūsų buityje kas sušinoti. Neįkyrus, per daug nesipainioja tarp mūsų. Pasipasakoja ir apie save. Esąs nuo Reino. Seniau tarnavęs vienos žmoniškės biure, o dabar jau ar septyneri metai valdininkas. Kai prasidėjusios smarkios intynės su komunistais ir žydais, tapęs uoliu nacional-socialistu. Nemaža nukentėjęs tose intynėse. Reikia atsimiti, jog po Maskvos Berlynas buvęs tvirtiausias komunizmo lizdas.

- O dabar, sakau, nacionalsocializmas dedasi su komunizmu. Berlynas su Maskva sumitarė. Ar išeis Vokiai geran tokia draugysta?

- Tai ne draugysta, - atsakė... - Politika vertė Vokių kovoje prieš
Prancūziją ir Angliją ieškoti gerų santykių su Sovietų Sąjunga.
- Teisybė, - tariau. Bet komunistų propagandos tinklas po tokio susi-
tarimo lengviau gali išpinti Vokioje. Vokiečių spauda ir radijas negal-
li nieko pikto skelbti apie Rusiją, kaip seniau kad skelbdavo. Priešin-
gai, teisindama savo draugystą su jąja, skelbia iš jos gaunanti visokių
gėrybių. Kurie seka spaudą, tiems darosi išpuodžio, Rusijos komunistai
esą viso ko pertekę: mėsisto, geležies, šibalo, trąšų ir kitokių dalykų.
Vadinasi, Sovietų Sąjungos tvarka esanti gera, gal būt, geresnė, nekaip
kur kitur, vadinasi, sektina ir kitiems kraštams. Miniós, nemanančios
galvoti, užėjus sunkesniais metui, gali ilgėtis sovietiškos tvarkos ir
jos išsigelsti savame krašte. Jie žiūgaitė. Prieš kiek kilometrų, ilgus,
Palydovas įdomiai klausėsi mano samprotavimo, bet pats vengė kal-
bėti apie Rusiją. Jis tvirtino, Vokia esanti taip saugiai susitvarkiusi
viduje, kad joks griauzamas gaivalas negalės prasiskverbti. Jei ligi šiol
Vokia įveikianti savo priešus, tai kodėl ji netesėtų atsispirti ir vi-
daus priešams. padarytos įvykių analizė. Jie pat Hissarcho ir Reicho
Kasdien einame, su plk. Valušiu, pristovo lydimi, pasivaikščioti.
Taip darydami prasiblaiviname ir įdomių dalykų pasatome. Jau antrą
kartą apsilankome Akvariume ir Zoologijos Sode. Norėtume pasidairyti
po muziejus ir paveikslų galerijas. Mėginame, bet jie apsaugos prie-
monėmis apgaubti, uždaryti. Tik Jūros Muziejus, neseniai pradėtas rengti,
atviras. Apsilankome. Labai įdomus. Vaikšėjome po visokius skyrius,
net galvą ima svaigti. Matyti Vokia pasiryžusi tapti jūros galybe, dėl to
smarkiai nusistačiusi prieš Didžiąją Britaniją, apkėtusią savo laivynu
visas mares ir okeanus. Palydovo patariamai, nueiname kaizerio rūmų pasi-
žiūrėti. Jie dabar virtę muziejumi, visiems prieinamą. Visų rūmų negi
dabar daro būvį ir šis. Jie šei Berlyno, tai gal nepasidarys pastatom.

apžiūrėsi: labai erdvus, su daugybe visokių prieštatų. Esame aš, plk. Valušis, p. Tubelienė su dukterim ir, žinoma, mūsų palydovas. Prieškambarėje, bežingiuoją į visokias sales ir apartamentus. Turėjome apsiauti, veltiniais, kaip ir klumpiais, kaip ir tubais, kurių prikrauta kaip ne visa stirta. Ne žinganiuojame, o čiaužte čiaužiame slėpsėdami per grindis ir parkietus, drauge su kitais keliolika lankytojų. Mus vedžioja pržiūrėtojas, matyti, isitarnavęs senas karys, gal kiek paliegtas, apsisagstęs garbės ženklais. (Žvalgomės, klausomės aiškinimų, dairomės, stebėdami paveikslus, kaizerių ir jų šeima narių portretus, gobelenus, freskas ir statujas. Gal apie dvi valandas pabuvs, įdomių įspodžių nuvarginti, grįžtame namon. Tik mažą dalį rūmų tespėjome apžiūrėti. Ar du kartu esame lankęsi ir Sifės Alejoje, Tiergartene. Bus koks kilometras, ilgumo, abi pusės nustatytos Prūsijos ir Brandenburgijos valdovų statujomis. Vis kunigaikščiai, herzogai, karaliai, pradėjus vienuoliku ar dvyliku amžiumi, o šalin jų dar kokių žymių asmenybių biustai. Daugiausia Hohenzollernų padermė atvaizduotau. Įdomu, bet ne visa dailu: tik kai kurios stovylos, padarytos žymių menininkų. Čia pat Bismarcko ir Reicho įsikūrimo paminklai. Vertas dėmesio didžiuliam Tiergartene Rožių Sodelis. Ten vieną dieną saulės atakaitoje esame išėdėję valandą ar pusantros. Rožės labai puošnios ir kvapios. Čia pat sibės karvelių ir nusitros, pėnėjusių žvirblių. Šie tiek nebaigę, kad visai arti žmonių straksi, sukasi, laukia duonos trupinių paduodami. Ir matyti, gauna be saisto kortelių. Tiergartenas išvagnotas ranguotais upeliais, rodes, dirbtiniais Yra viena kita kudra ir veltelių norintiems paplaukyti. Laukinių anšių apšiai, - jaukių, išėinančių ant vėjos palesinėti. Sode lankytojai ir joms nesigaili duonos trupinių ar kito kurio lesalo. ~~Reichs~~ ~~Teatras~~ Kaip nepasidairius po Karo Muziejų Unter den Linden, Zeughaus vadinamu? Esame buvę ir čia. Kai dėl Berlyno, tai gal neperdidelis pastatas.

visokių karinio pobūdžio skyrių, ginklų istorija, pradėjus viduramžiu ir baigiant gyvenamuoju metu, įvairių karo trofiejų, - ginklų, vėliavų, didelė salė paveikslų, vaizduojančių Vokios laimėtas kovas. Vienoje vietoje sudėtas grobis, paimtas iš dabartinio karo su Lenkija: pabuklai, kukosvaidžiai, kardai, Lenkijos kareivių manekenai, žemėlapiai, atimtos pulkų vėliavos. Vienoje vietoje, rodos, be stogo, Nežinomojo Kareivio kapas, kur saviieji ir svetimieji atsilankę palieka vainikų.

Buvau pasižiūrėti ir Stadiono, esančio toliau, jau beveik miesto pakraštyje. Nuvykę radome ir daugiau lankytojų. Didžiulis plotas su aikštėmis ir aikštelėmis, keliais ir takais, baseiniais. Ir šia mus visą būrį vedžiojo vadovas. Pats stadionas gali sutalpinti šimtus tūkstančių žiurovų, su sėdimomis ir stovimomis vietomis. Visokioms sporto rūšims įrengimai. Matyti, ruošiamas stadionas dar daugiau plėsti: tuštieji aplinkui plotai valomi, skirstomi, tvarkomi. Ar ne 30 milijonų markių ligšiol išleista. Bet visos išlaidos, aiškino mano palydovas, per vieną pasaulinę olimpiadą buvusios pajamų išlygintos. Tai, esą, per vieną pasaulinę olimpiadą buvusios pajamų išlygintos, kaip Potsdamo autostrada, Sieges Alėjojos pertvarkymas, Hitlerio sumanyta padaryta.

Vieną dieną aš, plk. Valušis ir palydovas geležinkeliu leidamos Potsdaman, kur Friedrich Didysis ir Kaiseriai gyvendavę. Potsdamo maža teturima panašumo į Berlyną: Vyrauja prancūzų stilius.

Nuo stoties ligi parko ir pakočių apie pusantro ar du kilometru. Pakeliui teko matyti daug įvairių 17 - 18 amžiaus namų, viena įdomi bažnyčia. Naujų pastatų nesutikome. Namai daug mažesni už Berlyno namus. Potsdame dabar gyvenanti kaiserių išsišakojusi padėmė ir šiaip aristokratijs. Nacių Berlyno jie nemėgstą ir tenai tik prireikus tesirodą.

Parkas labai gražus, erdvus, prancūzo architekto, kaip ir palociai, išplanuotas. Ilga būtų pasakoti, ką matėme. Gėlynai ir dabar rūpestinai tebežiūrima. Viename palociuje yra paveikslų galerija. Yra Rubenso, Rembrandto ir kitų garsiųjų dailininkų kūrinių, originalų, bet daugiausia kopijų. Rodė mums ir garsųjį malūną, dėl kurio Friedrich Didysis bylojęs su malūnininku ir bylą pralaimėjęs. Ketinome aplankyti Reichskanzlei, Hitlerio sumanymų, įrengtą ir dar kai ką, bet to kito nebeteko įvykdyti...

9. Kas lankėsi pas mus, apie ką teko kalbėtis ir kuo pasidejuoti. P. Žilinskis apie paskutinę mūsų vyriausybę.

Susidarius, jog man būtinais teks vykti iš Vokios ir gal Amerikoje atsidurti, mano sūnus ir duktė /Valušienė/ ir Tubelienė su dukteris, suskato mokytis anglų kalbos. Netoli, toje pat gatvėje, kur gyvenome, Kurfürstendamme, jie kasdien lankė Berlitz School. Retkarčiais atvykdavo į mus atbėgėliu pasidejuoti ir pasitarti. P.M. Yčas su sūnumi lankėsi kelis kartus. Mėgino gauti J.A.V. vizą. Sakė negavęs. Jam konsulate pasakę, neturint diplomatinio paso, ilgai reiktų laukti, gal kelis mėnesius, o gal ir visus metus. Prašymas turėtų būti svarstomas, einant kvotos keliu, t.y. laikantis Lietuvai skirto emigrantų skaičiaus. Taip esant, sakė M. Yčas, teksią pirma keliauti Argentinon, o iš ten lengviau būsią patekti šiaurės Amerikon. Palikus Vokioje, nesą jam vilties gauti kokio įmanomo darbo. Atsiminiau, kaip ano, Didžiojo Karo metu, būdamas Rusijoje, M. Yčas, V. Dūmos narys /^{Lietuvių Centr. Komit. pirmininkas} ir Tatjanos Komiteto ^{pirmininkas} pasirodė, kas, yra labai daug padėjęs mūsų nuo karo nukentėjusiems. Šio karo metu jis pats gauna patirti sunkią pabėgėlio buitį. Rugsėjo mėn. pasirodė Berlyne p. Dievenienė su savo keletu vaikų. Ji irgi lankėsi pas mus.

Sakėsi dar neseniai išstrukusi iš Lietuvos, tai gi vaizdingai galėjo papasakoti, kaip bolševikų siuntas plinta vis daugiau ir griaua visų luomų gyvenimą. Jos vyras, p. Dievenis, jau kelinta savaitė laikomas kalėjime. Už ką suimtas, - nežinia, kaip nežinia, kam ir kiti suimami, kamuojami ir tremiami iš savo krašto. Užtenka, kad buržujai! Didelį labai kultūringą ūkį, keli kilometrai nuo Ukmergės, Leonpolį-Deltuvą, bolševikai iš Dievenių atėmę ir apiplėšę. Nors p. Dievenis turįs J.A.V. pilietybę, bolševikai vis dėlto nepaleidžia jo iš kalėjimo. Apie tai p. Dievenienė pranešusi Berlyne J.A.V. ambasadai. Ar tas jos žygis ką padėsiąs, - sunku pasakyti. Jau turinti vizas sau ir vaikams, kaip Amerikos piliečiams, laivakortes. Tik kana ar užteksią pinigų kelionei, nes tik apie 1000 dolerų teturinti. Šit vieną vakarą prisiatato Saugumo Departamento direktorius p. Bortkevičius. Palikęs su savo keliolika valdininkų Lietuvą ar 15 birželio ir rytojaus dieną /16 birželio/ esu jį matęs Karaliaučiuje ir 500 dolerų davęs jam su valdininkais. Ilgą laiką gyvenęs Kretingalėje, Tilžėje, pagaliau Garbėnų stovykloje, o dabar šit atvykęs Berlynan, gal čia ko gero sau išgirsiąs, gal darbo gausiąs. Bortkevičius išblogęs, nusiminęs, visai nustojęs vilties dėl Lietuvos išsivadavimo. Su šeima norėtų kraustyti J.A.V., bet neturįs nė vizos, nė pinigų, negalįs nė susisiekti su savo Amerikos giminėmis. Jei susiektų, tai gal gautų iš jų taip labai jam reikiamos paramos. Mažiausi ir su ats. plk. Sidaravičium, Kauno apskr. viršininku. Bolševikai draudę jį palikti kurį laiką savo pareigose, tačiau nepalikęs, nes nusimanęs greitai busiąs jis čiumpamas. Pareigas perdavęs kaž kokiam nemokšai, o pats pasitraukęs iš Kauno. Kai pajutęs esąs sekamas, slinkęs per paštamojus į pasienį, kol at per tris savaites prislinkęs. Berlyne esąs jau ir p. Jankauskas, Kauno miesto ir apskr. policijos vadas.

buvęs siūstas suimti gen. Skučo ir Povylaičio. Tąja proga, būdamas pasieny, pasprukęs. Rodos, Skučas buvo irgi peršengęs sieną, bet susigalvojęs ir grįžęs Lietuvon pusėn.

Norėjo mane pamatyti Dr. Kaupas, buv. Lietuvos Aido korespondentas, išbuvęs Berlyne kelerius metus ir susigyvenęs su vokiečiais laikraštiniškais. Dabar esą vieno Švedijos laikraščio bendradarbis. Matyti, ir jam tapo sunku verstis plunksnos darbu, kai dingo Lietuvos spauda. Nors ir tautietis, aš jo nepriėmiau, nes per neatsargumą būtų galėjęs ką parašyti, kas mano buit; būtų galėję dar daugiau pasunkinti. Ir buvęs Lietuvos Japonijos konsulas per kitus žmones prašėsi mano priimamas. Apie tai pranešiau savo palydovui. Šis nieko nepasakė. Supratau, kad geriau nesimatyti su tuo konsulu, nors man būtų buvę įdomu išgirsti iš jo ką apie Lietuvą, kaip jam rodėsi ten okupantų bolševikų šeiminkavimas.

F-lė Bläsch lankėsi pas p. Tubelleną, ir aš gavau ją vėl matyti ir keliais šodžiais pasikeisti. Dr. Bläsch inteligentinga: išėjusi aug-
stąjį mokslą, studijavusi istoriją, daug politinės patirties turinti,
daug mačiusi ir nuoskiai mokanti galvoti, dėstė savo pažiūrą: karo
priežastį ir pokarinę metą. Esą, visur didelis aiški polinkis naudo-
tis kultūros pažanga, žmoniškiau gyventi ir organizuotoms pasireikšti
visuomeniniame sąjudyje. Be psichologinio pagrindo, aš niū siekime sver-
sią, žinoma, daugiausia ūkiniai veiksniai: noras lygiuotis; buvina
gyvenimui sąlygų vidurki. Vadinasi, kėsinimasis pakeisti pasenusio ka-
pitalizmo tvarką; racionalizuoti ją, pašaboti vadovavimą kapitalai. Tai
fašizmo ir nacionalsocializmo kova ne su kapitalu, bet su jo vadais, su
plutokratija. Čia nemaža panašumo esą su bolševizmu, gal daugiau, nekaip
kiti maną. Dėl to panašumo, esą, buvęs galimas susitarimas Berlyno su
Maskva. Fašistai ir nacionalsocialistai siekią suvaryti plutokratiją.

bolševikai - jį paversti valstybiniu kapitalu; vieni suvaržą nuosavybę ir asmenybę, antrieji - jas neigia. Šis karas esąs dviejų visuomeninių santvarkų konfliktas, grūntynės. Katrie laimėsia, - pamatysime. O gal nepamatysime? Gal atsidursime visuotinėje netvarkoje, anarkijoje?

Pas mano žmoną lankėsi Frau Morath. Jos vyras dabar valdininkas Auswärtiges Amte, pirma buvęs Vokios pasiuntiniu Lietuvoje, paskum Urugvajui; kad ne nacionalsocialistas, užtai iš Europos buvo toli Amerikon nukeltas, paskum va atšauktas iš ten ir priskirtas užsienio ministerijai Berlyne. Kaune eidamas savo pareigas, jis rūpinosi laikyti nuoširdžius santykius su Lietuva. Gerų atsiminimų jam palikę Lietuvoje, a mums apie jį. Taigi, dabar p. Morathienė, matydama mūsų vargus, labai susigriaudino ir reišė užuojautos, ypačiai mano žmonai, kad atsidūrėme didžioje nebutyje.

Atsimenu, beje, p. Dantą, finansų viceministras, buvo užėjęs. Jo šefui, finansų ministru, p. Galvanauksui pasitraukus Klaipėdon, p. Danta dar kurį laiką buvęs Kaune. Bolševikai draudę jį palikti, o jis ieškojęs progos pabėgti, nes buvęs tikras, kad jį būtų suėmę. Atsidūręs prie sienos, metęs valizas pas kokią ūkininką ir pasprukęs vienu švarkeliu, dargi, rodos, be kepurės. Neseniai pavykę jo žmonai ^{šimui} pereiti siena ir palikti jam kiek drabužių ir apsiaustą. Dabar jis ir jo šeima Berlyne. Turis paįstata-^{šimui} mų vokiečių valdinių, tai gal ir darbo gausias. Pabėgti iš Lietuvos darosi vis sunkiau ir sunkiau. P. Danta nenusiminęs. Jam rodosi, pavyksia, jam ir kitiems mūsų tautiečiams Vokioje pritilti ir šiaip taip manytis, verstis, kol ateitis pasiškėsianti.

Vieną dieną prašėsi noris mane pamatyti p. Žilinskas, Ministrų Tarybos valdininkas. Man įdomu buvo su juo susitikti, nes tikėjauosi išgirsti iš jo, kas darėsi Kaune, tuojuo man iš ten išvykus. Taigi pasakojo... Vyriausybėje pilnas pakrikimas: nedaryta, kas dar buvę galima padaryti. Jam buvę žinoma, jog 10 ar daugiau milijonų valiutos buvę ketinta per-
siųsti užsienin numatytų žmonių vardu Lietuvos akcijai palaikyti. Tai

galima buvę atlikti dar birželio 15 d., nes tebebuvusi savo vyriausybė. Tačiau tatai pamiršę tie, kurie turėję vykdyti šį sumanyamą: Ministras pirmininkas, finansų ministras ir užsienio ministrą pavaduojąs ministras Lietuvos Banko Valdytojas prezidentūron lagaminą buvęs atsinešęs dvidešimt du tūkstančių svetimos valiutos, dolerų. Iš tos sumos Prezidentui tekę 10 tūkst. dolerų, ministras po vieną tūkstantį, o Min.Pirmininkas pasiėmęs tris tūkstantis. Bet vienas dalykas buvęs pamirėtas: valiutų komisijos leidimas. Tik paskum susigriebta. Kas daryti? Ministrui grąžinę Lietuvos Bankan valiutą, išskyrus, žinoma, apa.ministrą gen.Musteikį, pasitraukusį užsienin. Prezidento paimta suma buvusi atskaityta iš jo indėlio /72.000 litų/. Sako, likusius 12 tūkstančių litų iš to indėlio konfiskavusi paskum bolševikinė vyriausybė. Ji, žinoma, konfiskavusi ir visą kitą Prezidento turtą /judomą ir nejudomą/. Didžiausia apšildimo dalis tenkanti Min.Pirmininkui. Jis visai teisėtai galėjęs iš jo šinioje esančių sumų paimti tuos 22 tūkstančių dolerų. Čia jam nereikia prieš ką atsiskaityti, o tik vieno Kontrolierio sutikimą gauti.Ar 17 d. birželio Vyriausybės žiniose buvę paskelbta, jog Prezidentas išvaliavęs atostogų. Prezidentui išvykus iš Kauno, vyriausybė ir augštieji valdininkai visai pametę galvas, nusigandę slankioję, laukę, kas čia bus. Vieni drąsinęsi, kad jau nebusią tiek jau bloga prisiderinti į naujoje vėjo režimą, kiti ruošęsi, kas galėję, bėgti. Jis pats, žilinkis, buvęs įsitikinęs, jog ir jam esą pavojinga likti, taigi vis laukęs patogios progos sprukti užsienin. Kai jau apsitvarkęs, tai ir pabėgęs /sakėsi, rodo, liepos mėnesį/. Tomis lėšomis, kurių turįs, galįs verstis, Vokioj gyvendamas.

P. Žilinskis buvo žinomas savo palinkimu į biznį. Pirkinėjo - pardavinėjo visokius Lietuvos vertybės popierius, spėkuliavęs valiuta, f dalyvavęs rizikinguose sumanymuose. Visur jam sekėsi. Dabar turis apie 100 tūkstančių reichsmarkių, idėtu kana-kokieše Klaipėdos Krašto-uk-cijoje. Šiąja viena suma galis manytis. Apie tai man pasakojo kiti, užsiminus apie p. Žilinski.

10. Lietuvių pabėgėlių butis. P. Kuzminsko pranešimas. Politinės svajonės ir p. Škirpos orientacija. Tos orientacijos įvertinimas.

Va jau antrą kartą užsina į mane p. Kuzminskas / pirmą buvo dar, kai gyvenau pensione Rankestrasse/ pranešti apie jo vedamos lietuvių draugijos buklę. Mūsų atbėgėlių Berlyne, ieškančių paramos ar darbą einą vis daugyn. Buvę kreiptasi į visokius raudonuosius kryžius, bet nieko gero jie nežadą. Šelptinųjų skaičius, dejuoja, visuose kraštuose padaugėjęs, o lėšų ištekčiai baigia sėkti. Tik beveik vieni amerikiečiai beaukoja. Su Amerika kebliau susisiekti. Sunku būtų šadėti pagalbos Pa-baltijo Kraštams, kurie juk nekariavę. Be to, lietuvių atbėgėlių esą mažai; vargu ar galima būtų sudaryti jiems koks šelpimo skyrius. Jei ir būtų skirta kiek lėšų, tai tik pinigais, nes drabužių ar maisto šiandien vargiai kuris kraštas leistų siųsti. Tuo tarpu mūsų atbėgėliai, sako p. Kuzminskas, pasigendą daugiausia drabužių ir baltinių. Kai darbo, ypaciai raumenų darbo, nestingą. Šit jau gautas vienos Berlyno didiu-lės spaustuvės pasiūlymas eilei asmenų dirbti paprastais darbininkais. Mėnesiui, esą, galima išvaryti nuo 150 ligi 200 markių. Tokiuo ušdarbiu vienas žmogus galis gyventi. Ar 12 mėsu mūsų tautiečių iš Garbėnų sto-

vyklos esą jau pristoję dirbti toje įmonėje. Galėtų joje dar daugelis pritulėti. Dairomasi plačiau, gal rasis ir kitur kur užsikabinti mūsų pillečiame pabėgėliams. Iš Amerikos lietuvių, jau kalbintų paramos reikalui, ligšiol dar negauta žinių. Savųjų tarpe daryti kokią rinkliavą būtų dykas žygis, nes reta kuris galėtų ką primesti. Kiek iš viso lietuvių atbėgėlių, atsidurusių Vokioje, neįmanoma tiksliai apskaičiuoti. Spėjama, busių apie vieną tūkstantį. Draugija registruojanti tuos, kurie į ją kreipiasi. Šiek - tiek buvę surinkta drabužių, daugiausių palaikų, ir kitokios dangos ir pasiūsta Garbėnų stovyklon. Tai visa paguoda atbėgėliams. Pinigais draugija niekam nepadedanti, nes jų neturinti. Baigdamas savo pranešimą, p. Kuzminskas prašė mane, jei pasieksiąs Ameriką, paraginti tautiečius, kad paremtų Berlyno lietuvių draugiją. Aš jam tatai pažadėjau. Bet kol saulė patekės, rasa akis išės. Žiemos šalčiai graso mūsų atbėgėliams tautiečiams.

Kurie gali verstis savo lėšomis, tokių nedaug: p. Jonas Valokaitis turi savo didelius namus Berlyne, Dr. Karvelis, buvusias ministras, p. Vasilius, Žilinskis, apie kurį augščiau pasakojau, dar gal kiti keli. Kiti atbėgo sugriebę maža svetimos valiutos. Kai ji išsibaigs, turės badauti. Tamsios rytojaus perspektyvos! Daugumas smuktų Amerikon, jei tik būtų ileisti ir jei turėtų kelionei pinigų. Šit plk. Grinius, kuriam nestinga lėšų, jau kuris laikas vaikščioja J.A.V. vizos, bet maža vilties ją gauti. Negut pirma leistis Argentinon, o iš ten, kaip ir p. M. Yčas, Šiaurės Amerikon.

Šiaip ab taip, didžioji dalis mūsų atbėgėlių liks Vokioje. Kokia jų viltis? Tikėjimas, kad Lietuva galiausiai atsikratys bolševikų jungo. O kaip atsikratys, tai skelbia viena orientacija, p. Škirpos stipriai palaikoma. Vokia tegalinti mums padėti kilpotis iš baisios verguvės. Sudama galinga, neįveikiama, žaibo greitumu sutriuškinusi Lenkiją, tokiu

pat greitumu sutriuškino Prancūziją. Belikusi^{ba} Didžioji Britanija. Su ja viena busią lengva apsidirbti. Jei ne šį rudenį, tai steinantį pavasarį, o gal kiek vėliau ir Didžioji Britanija busianti įveikta. Po to eilė Sovietų Rusijai, kurios reikalai esą griežtai priešingi Vokios reikalams, šit kad ir Balkanuose ties Dardanelais. Dabar tuoju kilti konfliktui dar nesą metas, nes Vokia reikalinga esanti iš Rusijos žibalo ir tepalų. Iš to matyti, lietuvių realioji politika eiti pagal Vokią ir su Vokia. P.Škirpa sakosi seniai taip šaip teigęs Kauno vyriausybei, bet jo nuomonės neklausę. Lietuva būtų buvusi apsaugota nuo bolševikų invazijos, jei būtų laiku susitarusi /vykstant karui su Lenkija/ su Reichu. Jos butis būtų dabar panaši į Slovakijos butį. Lietuva būtų tapusi Vokios ir, vadinasi, Ašies sąjungininkė ir visą Vilniaus sritį būtų atgavęsi. Bet Kauno politika sustingusi, kol galiausiai mūsų kraštas palikęs be draugų. Jei anglai laimėtų /ko betgi negalį atsitikti/, tai Lietuvos likimu jie nesidomėtų ir negalėtų jo palenkti geran, nes Rusija anglams esanti nepasiekiamo militariniu atžvilgiu.

Tačiau dirbti su nacionalsocialistiniu reichu, reikią suprasti, yra išimti nacionalsocializmo ideologijos, taip sakant, jos sėkla paberti Lietuvos dirvon. Nesvarbu kaip vadintųsi lietuviškai toji partija, kuri pasiskelbtų Hitlerio sekėja. Gal aktivistais, gal kitaip vadintųsi. Svarbu vado principas ir visuomenės sutvarkymas nacionalsocializmo dėsniais. O kur lietuvis vadas? Jis kovoje turėsiąs pasireikšti, kovoje ir išaugti. Naujas gyvenimas, tai ir nauji vadai jo priekyje. Visos lietuvių partijos turindios išnykti, nes visos susikompromitavusios, o iš jų skeveldrų jos turindios išnykti, nes visos susikompromitavusios, o iš jų skeveldrų rasti nauja, jauna ir drąsi, vieno vado vedama lietuviška nacionalsocialistinė partija. Mums svarbu laisvas lietuvių valstybės konstitucionalizmas, - t. y. Tai jau dabar Respublikos Prezidentas turėtų paskirti

ministrą pirmininką, kad šis, kai tik iškils tarp Sovietų Sąjungos ir Vokios karinis konfliktas, sudarytų ministrų tarybą ir su savo deklaracija, su kuria sutiktų ir Reicho vadas, pasiroiktų Lietuvos žemėje.

Reikia pripažinti, jog p. Škirpos politinė orientacija, einant iš dabartins davinų, yra reali ir loginga, ir ligi tam tikro laipsnio įtikinama. Tik va klausimas, ar toje logikoje visos premisos teisingos ir patikrintos? Ar vaizduojamasis konfliktas įvyks? Ar Vokia norės daryti iš Lietuvos Slovakiją? Ar, jeigu ji sutriuškintų Didžiąją Britaniją, nesumanys daryti iš Lietuvos Ansiedlungsgebiet? Visi šie ir kiti klausimai, kyla iš p. Škirpos politinės orientacijos, yra realūs. Kol jie neat sakyti, tol negalima ir riantų jos išvadų daryti. Šiaip ar taip, reikia pasakyti, šiandien, prisikišus į gyvenimą šurint, nusisukus nuo didžiųjų pasaulinės politikos linijų, tik toji orientacija tėra įmanoma, ypač tingai tiems, kurie susiduria ir turi susidurti su Vokios gyvenime vyraujančiąja, vienintele, galima sakyti, galinga srove, kuriai p. Škirpa yra artimas, kuriai jis buvo ir tebėra persona grata. Tuo tarpu p. Škirpa lietuvių kolonijai, daugiau ne kolonijai, duoda realiuose rėmuose laisvos, atgimsimos, Lietuvos idealą, o tas idealas palaiko ir stiprina mūsų Tėviltį, liepia nenuilstamai dirbti ir tikėti, jog gali išaušti mūsų Tėvynės šviesesnis rytojus. Antra vertus, mūsų ūkininkai ir darbininkai, mūsų viraomenė, kamuoja Maskvos barbarų, šiandien ilgėdamas žvalgosi į Vokią, ar neišmuš iš ten išvadavimo valanda. Ar visuomenė apsilvils, ar ji nudžiugs, - kas gali šiandien pasakyti. Mūsų tieji, kurie palikę Vokioje vargsta, ypač jaunieji, laukia, ar pasisuks Vokia ir kada prieš rytus. Tačiau pavojinga būtų, išsižiūrėjus į vieną tašką, pamiršti, kaip juda didžiosios politinės linijos, nuo kurių priklauso ir mažos Lietuvos burtis. Karas dar neįpusėjęs, dar daug galingų veiksnių iškils aikštėn,

dar ir naujų perspektyvų atsidarys mūsų akims. Kas šiandien neaišku, rytoj gali būti aiškiau. Taigi šiek tiek ar tokiais orientacijai praverčia ne tik rimta kritika, bet ir rimta autokritika.

11. Nėkantraujame dėl vizų. Su palydovu apie lietuvių-vokiečių santykius ir apie mano buitį. Kodėl man negalima palikti Vokioje. Pavojus man, jei tuojau negaučiau Šveicarij vizos.

Taip Vokioje atsidūrę lietuviai kenčia ir svajoja, kaip galėtų būti atgauta laisvė Tėvynei. Ir aš su savo šeima padedu jiems svajoti. Negalėdamas palikti Vokioje, laikiu vizų toliau keliauti. O jų kaip nėra, taip nėra. Plk. Valušis teiravosi J.A.V. Konsulate. Ten jam buvo pasakyta, jog dar nėra atsakymo iš Vašingtono. Bet nereikia labai sielotis, nes atsakymas bus tikrai teigiamas. Prezidentui su žmona, tai nors tuojau būtų galima pasai vizuoti. Tačiau geriau sulaukti vizų visai šeimai. Kas pasakyta Konsulate, apie tai buvo pranešta ir mano palydovui, kurs irgi labai susirūpinęs mano išvažiavimu. Jau baigiaisi ir terminas, man pailgintas būti Berlyne. Pradžioje tik kelias dienas, o dabar nutįsęs ligi keliolikos dienų. Matyti, ir to laiko neužteks.

Bevaikšiodami, belankydami Berlyno įžybybės, su palydovu pasikalbame apie politiką ir apie mano asmens buitį. Kaip ir Vaškys / ar Vatzkis/, Garthaus domisi Lietuvos santykiais su Vokia.

- Ar teisybė, kad lietuviai, - klausia, esą nedraugingi vokiečiams?

Čia taip kalbama...

Jam atkartojau ta pat, ką buvau sakęs ir jo pavaduotojui apie Klaipėdos Kraštą, apie Neumann-Sasso bylą, apie gražinimą Klaipėdos Vokiai, apie Lietuvos nepuolimo sutartį su jaja. Dar pridūriau, kad vokiečiai

Klaipėdos Krašte varžė lietuvius jų kultūros darbe, o ne atbulai. Nors lietuviai ten dauguma gyventojų, tačiau teturėjo privatinės mokyklas, iš privatinų lėšų laikomas. Visur vokiečiai vyravo. Tai pavyzdys, kurs rodo, jog vokiečiai varžė lietuvius ir jog Kauno vyriausybė kentė tokią jų skriaudą.

- Iš to, rodos, aišku, kad tie žmonės, iš kurių tamsta esi girdėjęs apie tariamą lietuvių nedraugiškumą vokiečiams, yra keno suklaidinti. Lietuviams su vokiečiais, sakau, nėra pagrindo piktuoju gyventi. Ligi Neumann-Sasso bylos daugiau, nei pusė, Lietuvos eksporto ėjo Vokion, o Vokia buvo pirmutinė su savo prekėmis Lietuvos rinkoje. Tik toji byla, iškilusi ne dėl Lietuvos kaltės, kaip tamstai esų aiškinęs, sugadino abiejų šalių santykius. Klaipėda buvo geruoju grąžinta Vokiai, ir vis dėlto kas iš to išėjo? Tardamosi su Sovietų Rusija, ji pavertė Lietuvą, kaip kokį daiktą, dalybų objektą, nors su abiem kaimynais lietuviai turėjo sudarę nepuolimo ir draugingumo sutartis.

Palydovas klausėsi, ir lyg man pritarė, tačiau neturėjo kuo paguosti. Patylėjęs kiek paklausė, kaip man rodąsi: Ar J.A.V. įsikišiančios karan. Atsakai nežinąs, ir ta proga jį paklausiau, kodėl Vokios vyriausybė nenori laikyti manęs savo krašte.

- Man rodos, dėl to, kad nenori gadinti savo gerų santykių su Rusija, - jis atsakė.

- Vadinasi, Lietuvai nebėra ko gero sau laukti iš Vokios?

- Dabar ne, - atsakė jis. Vokia turi nugalėti Angliją... Jai reikia iš Rusijos žaliavų.

- O kai nugalės?... Tuomet?...

- Tuomet veikiausiai nepaliks rytų sienas tokias, kokias dabar yra.. O kodėl Tamsta išvykai su savo šeima iš Lietuvos? Ar nebūtų geriau buvę ten palikus? Būtum galėjęs gyventi iš savo turto. Dabar va teks

bastytis po pasaulį be lėšų. Tamsta važiuoji Amerikon. Amerikos dvasia tamstai visai svetima... Ar negeriau palikti Šveicarijoje? Jei ne ten, tai gal Vengrijoje, Bulgarijoje ar kitame kuriame Europos krašte?...

- Jei būčiau palikęs savo krašte, sakau, bolševikai būtų atėmę, kaip ir iš kitų atima, mano turtą, o mane ir mano šeimą būtų ištrėmę Rusijos gilumon ir ten būtų mus badu nukankinę ar nužudę. Žmogus, kol gyvas, ieško sau vietos padangėje. Man, kaip ir daugeliui kitų, sunku ji rasti. Va ir dabar laukiame vizų ir nesulaukiame. Abejoju, ar tie kraštai, kuriuos tamsta suminėjai, išskyrus Ameriką, mane ir mano šeimą ilgam išleistų gyventi. O jeigu ir išleistų, tai iš ko mes ten pramistume, mano lėšų ištekliams pasibaigus? Amerikoje turiu nemažą savo tautiečių, lietuvių. Tikiuosė, jie man padės. Žinoma, man, europiečiui, Amerikos dvasia yra svetima. Teks apsiprasti su ja.

Vieną rytmetį palydovas, labai susirūpinęs, mane paragino skubintis vizą gauti. Gal, esą, p. Škirpa man pagelbėtų. Man dingtelėjo mintis galvon, ar aš neįtariamas tyčia delsiąs, ar neįtariamas ir p.Škirpa, turįs vilties, jo neslepiamas nuo nacionalsocialistų, jog ši rudenį ar ateinantį pavasarį vokiečiai susikirsia su rusais ir jog dėl to draudžia mane palikti Vokioje.

- Tamsta, sakau, dar aname pensione /Rankestrasse/ esi žadėjęs pristatyti man ir plk. Valušui Šveicarijos visas per kelias dienas. Nuo to laiko praėjo ne kelios, o keliolika dienų. Skubėti skubame, bet juk ne nuo manęs mūsų vieny priklauso tas skubėjimas. Tamstai yra šinokas mūsų susirūpinimas vizomis... Juo būtų juk sunku abejoti...

- Man nemalonu, - sako palydovas, bet aš tamstai įgaliotas pranešti, jog būsi internuotas, jei greitu laiku neišgausi reikiamų vizų.

Išgirdus tokią naujieną, man pasidarė labai klaiku. Kas yra būti internuotam? Juk ir dabar aš niekur negaliu pajudėti be pristovo. Buti internuotam, vadinasi būti vienam, atskirtam nuo savųjų, būti kur toliau

nugrūstam ar uždarytam? O gal intų mane ir parvežtų pavergton Lietuvon, bolševikams išduotų? Kodėl taip skubotai norima atsikratyti manimi? Turbut, Maskvos valdovams pažadėta manęs ilgiau nebelaikyti Vokioje... Agi, atsimenu, Eitknuose, tik perėjęs sieną, D-ro Greefės buvau išpėtas: Ar Tamstai bus leista palikti Vokioje, tai dar klausimas. Taigi, jei mano kailis yra kiek vertas, tai jo kaina gali būti keno sąskaita išlyginta.

12. Ž y g i s J.A.V. a m b a s a d o j e. Mr. K i r k g e r u m a s. G a u t o s J.A.V. ir Š v e i c a r ų v i z o s. P e n s i o n o š e i m i n i k ė P r a u M a n s c h.

Šitokios mintys kamavo mano galvą. Kas daryti? Pranešiau apie tokį įsivaizduotą pavojų savo šeimai. P.Škirpa vargu man šia ką padėtų. Jam vengiu lankytis pas mane ar mano reikalais vaikščioti, kai buvo Auswärtiges Amt išpėtas rečiau matytis su manim. Tad plk. Valušis eina į J.A.V. Chargé d'affaires, Mr.Kirk'ą, nes tik šia gavus teigiamą atsakymą, gali geran pajudėti Šveicarijos vizų byla. Plk. Valušiu išėjęs mano sunkią buklę, Mr.Kirk arti į širdį priėmė tą žinią ir pažadėjo tuoju kablegrama / jau trečią kartą/ paskubinti Washingtono atsakymą. Jis tikrėno, vizos būsiančios tikrai visiems mano šeimos nariams, teisingiau, visoms keturioms šeimoms. Tik reikią viena kita diena palaukti. Toks nuoširdus Mr.Kirk'o pažadas vėlus mus atgaivino ir pataisė susmukusį upą. Kad nurintų palydovas, tai ir jam pranešėme tą gerą naujieną. Iš jis linksmesnis nusiteikė. Tąja proga paprašiau jį tarpininkauti policijoje, kad pailgintų mano buvimą Berlyneš bent savaitei. Del jos policijoje derėjosi. Ši siulė tik kelias dienas, bet sutiko pagaliau savaite. Gavau teisę gyventi ligi rugpjūtis rugsėjo 20 d. Ligi to termino turime suspėti visa, kas reikia išvažiavimui, gauti.

Šit jau ir Washingtonas mūsų reikalui atsiliepė, - atsiliepė visai

teigiamai. Man su žmona, mano sūnui su žmona, Valušiams ir p. Tubelienei leistos diplomatinės vizos, galiojančios dvylika mėnesių. Visai žmonai-kai! Mano žmonai, neturėjusiai jokio pasą, Vokija davė Fremdenpass, galiojantį visiems metams. /Paskum Šveicarijoje mūsų pasiuntinybė jį pakeitė Lietuvos diplomatinio pasu/. J.A.V. Konsulatas uždėjo visas ir, be to, davė raštu numeruotus pažymėjimus, mūsų vizų terminui pasibaigus, gyven ti Amerikoje.

Išg akmuo nukrito nuo krūtinės! Pristačius J.A.V. vizuotus mūsų pasus, Šveicarijos Pasiuntinybė pažadėjo, mums busių galima pravažiuojant sustoti Šveicarijoje tik keturias savaites. Toks terminas esąs skirtas Berno. Pasiuntinys apgailėstavo, kad toks trumpas, o p. Škirpa, prieš mums išvažiuojant atėjęs atsiveikinti, aiškino, jog ypatingas Šveicarijos mums palankumas, nes kitiems jos teduodama tik kelios dienos pravažiuojant sustotie. Išvažiuoti ir gyventi ten, esą, visai dabar neleidžiama. Tiek to... Bet tik jau galėsime važiuoti. Kad nesutrupėtų be reikalo duotasis keturių savaičių terminas, pasus visuose Šveicarijos Konsulate tik tą dieną, kada iš Berlyno važiuosime. Metas ruoštis kelionėn...

Važiuojame mudu su plk. Valušiu. P. Valušienė už kelių dienų važiuos, o mano žmona ir sūnus dar kiek vėliau, kai jo žmona iš ligoninės išeis. Mūsų palydovas mums padeda ruoštis kelionei: atlieka už mus polijijoje formalumus, padeda krauti daiktų, geležinkelio bilietų nupirkti. Jis ir visą laiką buvo mums geras, paslaugus.

Kad mums vargais-negalais pavyko, apsirūpinus vizomis, išvažiuoti iš įkyrios Berlyno aplinkos, džiaugėsi ir pensiono šeimininkės, p. Mamsch su dukterim, ir linkėjo mums geriausios kloties mūsų kelionėje. Tai seno gero tipo vokiečių. Nors svečių pensionierių nemaža, tačiau jos

68

vienos dvi spėdavo jiems patiekti puaryčių, pietų ir vakarienės, ir ap-
ruošti visus kambarius. Tik ar tris kartus savaitėje ateidavo jom padėti
druta sena moteris, visuomet linksmai nusiteikusi. Kai kiti rūstaudavo
prieš anglus už Berlyno bombardavimą, ji, nieko nesivaržydama, sakydavo:
kaip vokiečiai anglams, taip šie vokiečiams. Nenori mat likti skolingi.
Frau Mamsch jau septynių dešimtų metų su viršum susikuprinusi senutė, ir
vis dėlto visą dieną sukasi virtuvėje, valgyti verda, kruta trūso be po-
ilsio. Seniau turėjusi savo valgyklą ar restoraną, kur ar septyni tarnai
buvę, bet, užėjus sunkiam metui, subankrutavusi. Motynos ir dukters vy-
rai jau mirę. Dukters sunus kare. Visą laiką neteko matyti jų supykusių,
nors, gal būt, ir tekdavo jom iš pensionierių patirti šokių ar tokių
nemalonumų. Kantrios, darbščios, gero būdo moterys. Šalia darbo, dar
nakties aliarmai, atlėkus anglų aviacijai. Neišmiegėjus dirbti laikro-
džio nustatytą darbą. Kada ilsėdavos, - vargu ir pasakyti. Valgyti duo-
davo mums sočiai, gardžiai ir švariai. Atsisveikindamas padėkojau Frau
Mamsch su dukterim, kad mums visą laiką buvo labai geros. Atsakė: Mūsų
pareiga būti geroms!

13. Stotyje. Traukinių į Baselį. Einant
ir perėjus sieną.

Mudviejų su plk. Valušiu atėjo stotin palydėti manieji /tik mano
žmonos ir Juliuvienės nebuvo, paliko prie vaikelių/, p. Tubelienė su
dukterim, M. Yčas su sūnami, p. Dimša, buv. mūsų Konsulas Karaliaučiuje,
buv. J.A.V. Konsulas ^{Saferis} Kaune, su žmona. Prieš atsisveikindami kalbėjomės
ne tiek apie tai, kur išgyventu, kiek apie neišlikę ateitį, apie tai,
kur ir kada susitiksimė. Tai buvo tarp 8 - 9 val. vakare, rodos, 18 d.
rugėsjo.

Pajudėjo traukinys ... Sudiev!.. Važiuojame Bazelio linkui. Mūsų su plk. Valušiu vienoje miegamojo kupėje, o mūsų palydovas kitoje, tame pačiame vagonė. Nors išvažiuome pavargę vakarienės, tačiau, išsiritus traukiniui iš Berlyno apylinkės, pasikvietėme palydovą užkąsti buterbrodų, gerosios šeiminingos duotų mums kelionei ir išgerti po vieną kitą stiklelį vokiško Verschnittkonjako. Kądami kalbamės apie šį ir apie tą, apie jau nukalbėtus dalykus. Palydovui rūpi, ar mes paliksime Šveicarijoje ar keliausime toliau. Jis vėl pasakė savo nuomonę, jog Amerika per toli. Ar neverčiau kur Europoje palikus stebėti įvykius ir žiūrėti, kaip vyksta karas.

- Kas žino? sako jis. Lietuva dar gali būti laisva. Jei bus, tai ir aš ją pasieksiu. Galėčiau Lietuvoje tarnauti, kaip kad dabar tarnauju savo tėvynėje. Visą Lietuvą išvalytume nuo bolševikų ir nuo žydų.

Aš jam padėkojau už tą drąsinančią viltį. Jau metas eiti gulti. Taigi rengiamės kas savo guolin.

Nors ir nuvargęs, užmigti negaliu. Galvoju šiaip, galvoju taip. Jei turėčiau iš ko gyventi, tai tikrai verčiau būtų man palikti Europoje. Vis daugiau žinių turėčiau apie Lietuvą. O gal tikrai kitą pavasarį vokiečiai stums bolševikus toliau į rytus? Jei taip atsitiktų, tai man iš Amerikos kana ar būtų galima veiktai sugrįžti. Tačiau tokiu galimumu tenka labai abejoti. Vokioje nieko negalėjau daryti, buvau visiškai suvaržytas, taigi, joje gyvenant, Lietuvai iš manęs jokios naudos. O Šveicarijoje, jei man būtų leista ilgiau ten palikti, ar galėčiau ką veiktį? Spėlioti, kad pavasarį tikrai kas Lietuvos naudai atsitiks, bent iš to, ko man teko Vokioje patirti ir ką rodo karo įvykiai ir Vokios politika, nebūtų rąsto pagrindo. Amerikoje yra nemaža lietuvių, tai galima

butų galima kas daryti Lietuvos atstatymui, bent parankioti aukų mūsų emigrantams, atsidariusiems Vokioje. Juk ten ir kitos tautos, kaip belgai, olandai, norvegai, ukrainai dirba savo kraštams, vieni su kitais susišino, tai kodėl negalėtume pagal juos ir mes lietuviai sukrusti, atsipeikėti iš to amažaus smūgio, mums bolševikų suduoto? Žiūrėsiu, kaip pasirodys Šveicarijoje, pasimačius su mūsų atstovybės žmonėmis. Ten, rasit, galima bus prisidaukti mūsų buvusieji Italijos ir Prancūzijos atstovai. Turint daugiau žinių, bus rimtesnis sprendimas, katraip pasielgti.

Taip beraivėdamas daugiau snaudžiau, nei miegojau. Juk ir rytmetis. Esame Pietų Vokioje. Nusiprausę apsirengiame, susitvarkome. Išėję koridoriun, dairomės pro langus, gėrimės pietų gamta, bet ilginės savo šiaurinės, lietuvinės gamtos, mums daug mielesnės. Va jau ir garsųji filosofų Heidelbergą pravažiojame. Dar kiek toliau, ir Bazelis, Šveicarijos siena. Ar mūsų lagaminų žiūrės Vokios muitinė, ar nežiūrės? Palydovas sakė tikis, jog mes nesivežame kas būtų priešinga, nedrauginga Vokiai. Tokių įtartinų dalykų mes neturėjome. Patikinau palydovą, kad ne. Pažadėjo pasakysias valdininkams, kad neatidary praleistų mūsų lagaminus. O jų mes turėjome po tris, didesnių ir mažesnių. Šit jau ir Bazelio stotis. Matyti vokiečių ir šveicarų pasienio sargybos. Ir nepasijutome, kaip atsidūrėme Šveicarijos žemėje. Nesusidairė laiku ir mūsų palydovas. Skubotai atsiveikinę vos spėjo iššokti iš vagono. Pasigedavo su plk., kad jis mums neatidavė багаžo kvitų. Pasakius apie tai traukinio vadovui, blitzschnell jie buvo mums atsiqati. Visa tvarkoje. Vokiečių muitinės ir pasų kontrolė Šveicarijos pusėje. Kariai valdininkai įregistravo mūsų pasus, sukontroliavo mūsų turėtą valiutą dolerais, o lagaminus nežiūrėję praleido. Tai didelis vokiečių mandagumo ir malonės gestas, mums parodytas. Juk karo metas, o patikėjo

garbės žodžiu, duotu mūsų palydovui!

Šveicarijos valdininkai mums buvo labai mandagūs. Jie žinojo, kas esame, ir rodė mums daug užuojautos. Vienas jų mums išsižodė, jog nežinia, koks likimas laukia Šveicarijos. Nė mūsų valiutos kontroliavo, nė daiktų nekontroliavo.

Atsidūręs šveicarų restorane prie stoties, mums buvo labai malonu. Valgome pietų be jokių maisto kortelių, valgome sočiai ir pasirinktinai. Žmonės čia linksmi, karo nekiek neįjunta. Laukiame traukinio į Berną, dar turime gerą valandą laiko.

----- ooooo -----

14. A t s i m i n i m a i, n e d i e n y n a s.

P.S. Ką čia parašiau, tai rašiau iš atminties. Dienynas vesti Vokioje man rodėsi vengs, nepatogu. Todėl negalėjau tiksliai prireikus ir datų pasakyti. Bet tai juk ne protokolas. Man buvo svarbu išdėti ant poperio, kas man, būnant Vokioje tris mėnesius, daugiau paliko atmintyje, kas lietė mano paties ir mano tautiečių gyvenimą, kiek jis rišamas su Lietuva.

Bern, Gruodžio mėn. 1940 m.

/pas./ A. Smetona.